

Глава II

ПОНОВО У СРЕМУ

У време повратка 7. војвођанске бригаде из Славоније, у Срему је врело као у осињаку. Осећало се да је близу коначно ослобођене земље од омрзнутог фашистичког окупатора и његових сателита.

Одазивајући се позиву маршала Тита, на страну НОВ су прелазиле читаве домобранске јединице са комплетним наоружањем. Око 6.000 новомобилисаних бораца и добровољаца чекало је да буде укључено у редове НОВ. По ослобођеним селима Срема све је било у неком грозничавом покрету и ишчекивању. Партизански одреди и јединице налазиле су се у ф^{аз}^и велике реорганизације и припреме да се што достојније и са што већим резултатима дочекају ти одавно очекивани дани и убрза коначно ослобођење Срема. У преосталим непријатељским гарнизонима распоређеним дуж главне магистрале биле су у току грозничаве припреме. Домаће Швабе, усташе и њихове породице још увек су очекивале да се догоди неко чудо и да одгоди њихово повлачење са опљачканим стварима испред победоносног наступања наше војске и њених савезника.

Ситуација на савезничким фронтovima, приближавање Црвене армије границама Југославије, повлачење немачких снага преко Срема и споразум Врховног штаба НОВ и ПОЈ са савезничким командама о сарадњи њихових јединица, условили су наређење Врховног штаба од 17. августа о рушењу комуникација на читавој територији Југославије, па је Главни штаб Војводине

27. августа издао заповест свим потчињеним штабовима за рушење комуникација, које би се извело од 1. до 7. септембра.

Извршавајући наређење Врховног штаба НОВ и ПОЈ и наређење Главног штаба за Војводину, за то време јединице НОВ и ПОЈ у Срему извеле су више диверзантских акција на саобраћај, везе и транспорт непријатеља и том приликом уништиле преко 20 локомотива, 70 вагона, 30 км железничке пруге, десет мостова, око 200 телефонских стубова, један шлеп, два брода, два тенка, десет железничких станица, седам магацина, једну електроцентралу и нанели осетне губитке у живој сили.⁷¹

РЕОРГАНИЗАЦИЈА И ПОПУНА БРИГАДЕ

Од 8. до 10. септембра, бригада се налазила на одмору у селима Липовац и Батровци. За то време јединице су се средиле, снабделе муницијом, предузеле хигијенско-епидемиолошке мере, довеле у ред дотрајалу обућу и одећу, поправиле самаре, поткове и коњску опрему. Сем непосредног обезбеђења кантонмана и извиђања у правцу околних непријатељских гарнизона, јединице нису изводиле никаква друга борбена дејства и активности. Са новопридошлим борцима, већ сутрадан по повратку из Славоније, отпочела је интензивна војна и војно-политичка обука. Десетог септембра је наређено 1. батаљону да се из Батроваца пребаци у Моровић и да преузме обезбеђење слободне територије на левој обали Босута, из правца Адашевци—Моровић.

Једанаестог септембра, по наређењу Главног штаба за Војводину из састава 7. бригаде издвојен је комплетан 2. батаљон са људством и наоружањем. Од тог батаљона и јединица Босутског одреда који је расформиран, наредбом Главног штаба Војводине 11. септембра 1944. у Моровићу формирана је 9. војвођанска бригада. Са 2. батаљоном који је у то време имао око 250 искусних

⁷¹ С- Савић, »Срем у НОБ-у«, стр. 429 и Зборник докумената НОР-а, том I, књ. 8, стр. 303 до 444.

и прекаљених бораца и руководилаца, борбена и ватрена моћ 7. бригаде смањена је за два минобацача, један лаки и један тешки митраљез, 12 пушкомитраљеза, четири аутомата, један »џон-бул«, две противтенковске пушке, два пиштоља, 158 пушака, три јахаћа и 26 товарних коња. Истовремено са 2. батаљоном из бригаде су отишла и два најбоља и истакнута команданта батаљона — Василије Крстић Вале, који је постављен за команданта 9. бригаде, и Живан Миловановић Еата, који је постао командант 1. батаљона 9. бригаде, те два истакнута политичка руководиоца: Драган Рајн-прехт Брка и Нићифор Шкрбић Мића, који су, такође, постављени на политичке дужности у 9. војвођанској бригади.

У штабу бригаде на место дотадашњег вршиоца дужности комесара Радивоја Голубовића Техничара, дошао је Лазар Љубинковић Саша, који је на ту дужност постављен још приликом формирања бригаде, али због непријатељске офанзиве није стигао да прими дужност.

Убрзо затим из бригаде је отишао и 4. (руски) батаљон и ушао у састав 3. украјинског фронта са целокупним старешинским кадром и његовим командантом Петром Максимовичем Оранским.

Могло би се закључити да је после тих реорганизација 7. војвођанска бригада била преполовљена и ослабљена. Међутим, то је само делимично тачно. Као и много пута касније (после Батине, Белшића, Адолфовца, Болмана), бригада се брзо обновила и излазила још јача и бројнија. Тако је већ након десет дана после извршене реорганизације, 20. септембра бројно стање бригаде износило 1.311 бораца, од тога 69 другарица. Од наоружања бригада је имала пет противтенковских пушака, четири тешка митраљеза, 37 енглеских пушкомитраљеза типа »бренгал«, четири тешка и три лака минобацача, три ручна бацача »џон-бул«, 38 аутомата, 48 пиштоља, 340 ручних бомби, 639 пушака »маузер«, 69 »манлихер« и 63 енглеске пушке. Из тих података произилази да се бројно стање бригаде месец дана

касније повећало за 380 бораца или 41%. (У Славонији 10. августа 1944. бригада је имала 862 борца). Ватрена моћ је, такође, сваког дана расла, јер се бригада непрекидно попуњавала, било оружјем добијеним од савезника, било оружјем заробљеним од непријатеља. Уместо 463 пушке, колико је имала у Славонији, 20. септембра бригада је имала 771 пушку.⁷²

У то време, на повећање бројног стања бригаде и пораст њене ватрене моћи највећи утицај имао је прилив домобрана, који су на позив маршала Тита прешли са целокупним својим наоружањем, опремом и старешинским саставом на страну НОВ.

Тридесетог августа 1944. маршал Тито је упутио позив свим домобранима и четницима и осталим слугама окупатора да се прикључе НОВ Југославије. У противном, каже се у том позиву, сви они који се после 15. септембра затекну у квислиншким војним формацијама биће изведени пред ратни суд и кажњени као издајници народа. Дванаестог септембра Врховни штаб НОВЈ издао је саопштење да ће се свим непријатељским официрима који до 15. септембра добровољно пређу на страну НОВЈ признати и потврдити чиновници који су у то време имали.

Поступајући по предњем, Главни штаб НОВ и ПО Војводине је одмах наредио свим својим потчињеним јединицама и органима на терену да ступе у преговоре са командама, групама и појединим припадницима домобранства ради њиховог преласка на страну НОВ, У листу »Војводина у борби« бр. 15, објављен је летак »Последњи позив« који је штампан у 3.000 примерака и разним илегалним каналима растурен по свим гарнизонима у којима је било припадника тих формација. Успеси савезника, а посебно успеси Црвене армије која је у том тренутку избила на границу Југославије, офанзива НОВ у Југославији и позив маршала Тита допринели су да се они делом коначно одвоје од окупатора

⁷² После ослобођења Пегроварадина и Сремских Карловаца, у оригади није више било ниједног борца без оружја.

и пређу на страну НОВ.⁷³ У Срему се до 15. септембра 1944. НОВ прикључило 2.500 домобрана и 115 домобрањских официра са комплетном опремом и наоружањем.

У непријатељским редовима настала је паника. Немци и усташе су после позива маршала Тита предузеле ванредне мере будности и активности да би спречили предају домобрана. Тако је немачка војска из шабачког гарнизона тенковима покушала да врати пребегле домобране, али су у томе осујећени (изгубили су два тенка).⁷⁴

»Нервоза због тих догађаја је велика« — пише Адолф Сеидл, дозаповедник 4. оружничке пуковније из Брода у свом извештају Главном заповедништву оружничтва у Загребу и наводи:

— »8. септембра у 23.30 часова 3. опкопарски сат, 3. ловачког здруга, око 200 момака, напустили су мјесто Ст. Јанковац (9,7⁵ км југоисточно од Винковаца) и пошли непознато куда;

— 10. септембра прикључило се одметницима 600 војника са 30 часника из Хрв. Митровице. Истог дана војна посада у селу Лаћарак (60 војника са 1 часником) прикључила се одметницима. Једнако су учиниле и посаде села Кленак, Никинци и Плагичево;

— 8/9 домобранска посада зракопловне пуковније са једним заставником и једним поручником, која је у селу Врдник (бкм сз од Ирига) осигурвала бојне објекте са оружјем напустила је своја места и прикључила се одметницима;

— 9. септембра око 20.00 часова, домобранска посада 12. сат. 7. посадног здруга у Хрв. Митровици (јачине 50 момака са једним сатником) која се налазила у селу Крушедол (7 км сј. од Ирига) на осигурању Дома усташке младежи, напустила је своја места и отишла у смјеру Фрушке горе. Са истима је отишао и заповедник дома са шест младића, те су отјерали свиње и стоку;

— 10. септембра у 5.00 часова на путу село Комплетинци— железничка постаја Белатовци (19 км ји. од Винковаца) комунисти су сачекали пуковника Антуна Бурђевића са три домобрана и једним војничаром, који су ишли на

73 Срета Савић, »Срем у НОБ-у«, страна 437.

74 Исто.

ћанске брига ^{МПЛеТНА сатНИЈа} (чета) ушла Ј^с V састав 7. војво-

жељезничку постају Белатовац, па их одвели у шуму Градина⁷⁶ (20 км ји. од Винковаца). За њихову судбину се не зна,

— 12. септембра око 20.30 часова домобранска посада у селу Сурчин (11 км јз. од Земуна), јачине 45 момака и три заставника, напустила је своја места и прикључила се партизанима».

О ситуацији у непријатељским гарнизонима после предаје првих домобранских посада НОВЈ у Срему, најбоље говори извештај заповедника подофицирске техничке школе у Сремској Каменици, усташког сатника Шимунића:

»... Ујутро су се почеле проносити гласине да је цјелокупна посада из Петроварадина напустила војарне и побегла. И баш за несрећу, кога год је тражио натпоручник Мохачи или ја брзогласом, није се јавио из Петроварадина. Почеле су се ширити гласине да у Петроварадину има много Нијемаца и да остатак разоружавају. Ови подаци се нису могли никако преко брзогласа провјерити. Послао сам своје теклиће у Петроварадин, као и кола по крух и месо, али су се вратили око 8 сати без ичега, јер су они који су морали издавати, такође, побјегли... Било је око 10.30 сати, кад сам примјетио да су сви постали јако узрујани, како часници тако и дочасници. Дошао ми је натпоручник Мохачи и казао да он не може ни секунде у војарни, а исто тако и поручник Магличић. Натпоручник Мохачи постројио је своју сат и кренуо преко дворишта према бункеру број 3. Сакупио сам брзо питомце да бих Мохача зауставио. На моје велико запрепашћење видео сам да у мене нитко нема повјерења и нитко ми није вјеровао што сам говорио. Остао сам сам без ичије помоћи. Часници и дочасници су само шутили и гледали пред себе. Нитко ме није гледао у очи, као што је то раније у свим угодним и неугодним часовима било ... Поручник Магличић, поручник Копецки стали су пред мене, поздравили и рекли: »Г. сатник, ми више не можемо остати у војарни, ми идемо. Ми никога не зовемо собом.« Неколико домобрана имало је пушке окренуте наспрам мене. Поручник Магличић и поручник Копецки

76 У ствари, пуковник Бурђевић, командант 7. посадног друге у Сремској Митровици, преко своје кћерке Мање и њеног мужа ступио је у везу са партизанима и из Сремске Митровице извео све себи потчињене домобране, те се са свом опремом и наоружањем прикључио НОВ. Мања је била дактилографкиња у штабу 7. ВУБ, а отац, пуковник Бурђевић, радио је доцније у штабу 3. армије.

кренули су преко дворишта, а за њима и остали часници, часници, питомци и домобрани моје сати...
Остао сам сам са наредником Вуксаном. Неколико их је било у селу, који су такође остали...»

Да би убрзао прелазак и осталих домобранских посада одмах после преласка Петроварадинског домобранског гарнизона, Главни штаб НОВ и ПО Војводине је, издао своје ванредно саопштење у коме се каже:

»Последњи позив маршала Тита, упућен домобранима и свима осталима који служе окупатора, имао је изванредно јак ефекат. Широм целе Југославије поједине формације домобрана, у целини, прилазе нашој НОВ. Задњих дана код нас, у Војводини, приступање домобрана нашој НОВ добило је нарочито велике размере.

Цео гарнизон домобрана у Петроварадину, укључивши зракопловну пуковнију, топнички склоп, топничку школу и друге јединице, прешао је на страну НОВ. Са овим јединицама приступили су и њихови поједини делови из других места. Сви официри и војници дошли су са целокупним лаким и тешким наоружањем.

Из других места Војводине, Каменице, Беочина, Врдника и других, долазе домобрани у већим групама и пријављују се нашим војним јединицама.

Међу усташама и четницима завладала је паника, страх и колебање. Они лутају и на⁸ све могуће начине покушавају да спасу голи живот...»

Непријатељу је било тешко да призна и објасни масовни прелазак домобрана у Срему на страну НОВ, са целокупним кадром, опремом и наоружањем. Да би они постали добри борци било је потребно уложити много труда, политичког рада, и стално водити рачуна о утицају личног примера и утицају скојевске и партијске организације.

Слом немачког фашизма који је био на помолу и брзи успеси савезника на фронтима били су само Један од објективних услова да се савладају разни утицаји и схватања које су собом донели домобрани у наше јединице. Но, важнији су били субјективни услови,

77 Архив ВИИ, рег. бр. 2/2-1, к. 137.

Л^{АРХИВ} В ДК СКС, бр. 9311, IX, к. 68; Зборник докумената НОР-а, том I, књ. 8, стр. 311.

постојање јаких партијских и скојевских организација у тим иашим најмлађим војвођанским бригадама.

До 15. септембра у 7. бригаду распоређено је око 350 официра, подофицира и војника бивших припадника домобранске војске. То је износило 25% од укупног бројног стања бригаде. Ако се при томе има у виду да је у октобру након одласка 4. (руског) батаљона из састава бригаде, бригада још једном попуњена новомобилисаним људством, онда је та сразмера постајала још већа и износила је 50 према 50, а у неким батаљонима и 55 према 45 у корист новомобилисаног људства и бивших домобрана.⁷⁹ Бригада је бројно ојачала, била је боље наоружана и опремљена, али је и њен састав потпуно измењен. У таквој ситуацији оштро се поставило и питање старешинског кадра. Тај проблем је решен смелом оријентацијом штаба бригаде на уздизање највећег броја старих бораца, комуниста и скојеваца на руководеће положаје.

Захваљујући правилном прихватању, непосредном, присном и другарском дочеку, те ефикасној и брзој интервенцији партијске и скојевске организације, 40 до 50% старих бораца, успело је сачувати и пренети борбени полет и високу политичку свест бораца 7. бригаде на новопридошле борце и бивше домобране.

Последњу борбу у рејону Босутских шума 2. чета 4. батаљона водила је у Липовцу. Уочи поласка 4. батаљона према Фрушкој гори (14. септембра), око 250 усташа и гестаповаца изненадило је ту чету која се налазила на обезбеђењу у Липовцу. Користећи се обухватним маневром, непријатељ је избио на цесту Липовац—Батровци код »Кудељаре« и успео да опколи и одсече 1. вод 2. чете. После жестоке борбе и ватре батаљонских минобацача, који су подржали наш противнапад, непријатељ је одбијен, а опкољени вод се пробио

⁷⁹ До краја септембра било је 15 случајева дезертерства из редова бивших домобрана, што је допринело да се за неко време све до првих акција задржи извесно неповерење према њима. Испоставило се да су то били углавном они који или нису знали ништа о припремама за прелазак у партизане или они који су се због нечег плашили да се не открије њихово раније учешће у борбама против партизана.

у правцу Батроваца. У тој краткотрајној и жилавој бор* би, борци 2. чете показали су примерну борбеност. Један борац чете је погинуо, а један је рањен.

ПРЕЛАЗ У ФРУШКУ ГОРУ

Наређењем Главног штаба НОВ и ПО Војводине, оп. бр. 11, од 12. септембра 1944, 7. војвођанска бригада је добила задатак да пређе у Фрушку гору и преузме положаје 6. војвођанске бригаде у централном делу Фрушке горе, са циљем да прихвати даљи прилив домобранских јединица, одбрану слободне територије од евентуалних упада непријатеља и испитивање могућности ликвидације оближњих непријатељских упоришта.⁸⁰

Поступајући по том наређењу, 7. војвођанска бригада је ноћу 15/16. септембра без сметњи прешла главну комуникацију на сектору између Лаћарка и Мартинаца. Том приликом 1. батаљон је добио задатак да обезбеди извлачење прикупљене пшенице из Лаћарка у Фрушку гору. Не знајући да су у току протекле ноћи ту пшеницу извукли делови 6. војвођанске бригаде, 1. батаљон је подишао Сремској Митровици, пресекао све путеве који из тог гарнизона изводе према Лаћарку и остао на обезбеђењу све до јутра 16. септембра, када је обавештен да је акција већ извршена. Батаљон се без борбе повукао у Лежмир, ново место кантоновања. У међувремену, остали делови бригаде су се разместили на Манћелошкој пустари, Шуљму и Гргуревцима.

Као што се види из заповести, 7. бригада је том приликом добила врло ограничену зону дејства на јужним огранцима Фрушке горе. Бригада је постављена

⁸⁰ Архив ВИИ, к. 211, док. 128, Зборник докумената, том I, књ. 8, стр. 382. По тој заповести, 6. војвођанска бригада која се дотада налазила у Фрушкој гори добила је задатак да пређе у доњи Срем и у заједници са 10. војвођанском бригадом протера четнике Драже Михајловића, који су у међувремену прешли Саву. Осма војвођанска бригада је оријентисана на интернационални пут Инђија—Петроварадин, док је 9. војвођанска преузела задатак 7. војвођанске бригаде и одбрану слободне територије Босутских шума.

тако ради тога што је, по замисли Главног штаба Војводине, која је изнесена у заповести од 17. септембра 1944,⁸¹ њен главни задатак био напад на путну и железничку комуникацију Рума—Шид. Пошто је 6. бригада по повратку из доњег Срема преузела релацију Рума—Сремска Митровица, 7. бригада је требало да се оријентише на још ужи одсек пруге између Сремске Митровице и Шида, с тим што је у заједници са 9. бригадом требало да приступи и ликвидацији непријатељских упоришта на западним обронцима Фрушке горе. Касније се зона дејства бригаде стално проширивала, тако да је по одласку 6. и 8. бригаде из Срема, 7. бригада бранила и својим дејствима покривала готово целу територију Фрушке горе.

НОВА ОФАНЗИВА НА НЕПРИЈАТЕЉСКЕ КОМУНИКАЦИЈЕ, САОБРАБАЈ И ВЕЗЕ У СРЕМУ

После избијања совјетске армије на источне границе наше земље и преношења тежишта операција НОВЈ на Србију, ради спречавања пљачке материјалних добара и извлачења непријатељских снага, Врховни штаб је наредио Главном штабу Војводине да са својим јединицама предузме нову офанзивну акцију на непријатељске комуникације, саобраћај и везе. Резултати првог налета наших снага на непријатељске комуникације, изведеног у времену од 1. до 7. септембра, били су поразни за непријатеља. За тих седам дана наше су јединице само у Срему порушиле око 30 километара пруге и уништиле 20 локомотива, 70 вагона, 10 мостова, 200 ТТ стубова, 10 железничких станица, два брода итд.⁸²

Непријатељ је чинио огромне напоре да поново оспособи порушене комуникације које су у том тренутку добијале оперативно-стратегијски значај. Да би их сачувао, морао је ангажовати све своје расположиве снаге у Срему. Значи, да би се физички поселе и бра-

Атанацковић, »Срем у НОР-у и социјалистичкој револуцији«, стр. 531.

⁸² Архив ВИИ, к. 211, рег. бр. 19-8.

ниле комуникације, морали су ослободити и извући веће снаге из својих утврђења и упоришта по већим насељима. А ту су га чекале наше бригаде, чији се број за десетак дана попео са две на шест.⁸³ Добро наоружане, нарочито лаким пешадијским и аутоматским оружјем добијеним од савезника, понеким топом и минобацима које су пренели домобрани, младе и тек формиране војвођанске бригаде могле су одмах да се укључе у нови офанзивни налет на непријатељске комуникације и преостала упоришта, чији се број непрестано смањивао и сводио на уски коридор дуж главних саобраћајница. Новонастала ситуација захтевала је и примену нове тактике ратовања на територији која се убрзо нашла у непосредној позадини фронта и на главним правцима одступања непријатељских јединица из Србије.

По заповести Главног штаба Војводине, оп. бр. 14 од 17. септембра 1944, 7. бригада је добила задатак да:

— нападне на железничку пругу и упоришта дуж исте на сектору између Руме и Кузмина;

— садејствује Јуришном батаљону 11. војвођанске бригаде у рушењу пруге Рума—Врдник;

— у близини пруге оставља мање заседне делове који ће у току дана онемогућавати непријатељу поправку порушене пруге;

— испита могућност ликвидације непријатељских упоришта: Чалма, Ердевик, Сот и Илок. За извршење тог задатка штабу бригаде ставља се на располагање противколска батерија и јуришна батерија 11. војвођанске бригаде.⁸⁴

83 Наредбом Главног штаба Војводине, 11. септембра расформирана су три партизанска одреда и ф^ор^мир^ан^е с^у 8, 9, војвођанска бригада.

84 Због измене плана дејства 6. војвођанске бригаде, која је у међувремену извршила напад на упориште у Грабовцима и преузела на себе рушење комуникације Рума—Шабац, проширила се зона дејства 7. бригаде, и у одбрани слободне територије Фрушке горе, и у нападу на комуникацију. Уместо садејства са 11. бригадом на рушењу комуникација Рума—Врдник (које је преузео 1. батаљон 6. бригаде), сектор 7. бригаде се проширио до Шида и на комуникацију Шид—Илок. До садејства са 11. бригадом дошло је тек при нападу на Илок и Шарен град.

Одмах по пријему те заповести, штаб 7. бригаде је отпочео разраду и припреме за извршавање задатака добијених од Главног штаба Војводине. У детаљно разрађеној заповести (оп. бр. 86 од 18. септембра 1944), штаб бригаде је свој сектор напада поделио на три одсека:

— 3. батаљон добио је задатак да поруши пругу на одсеку: Рума—Сремска Митровица,

— 1. батаљон на одсеку Лаћарак—Мартинци и

— 2. батаљон на одсеку Кузмин—Кукујевци.

Четврти батаљон је задржан на Фрушкој гори, у рејону села Гргуревци, као резерва бригаде. Напад је требало да почне истовремено, 18. септембра у 22.00 часа[^] Јединице одређене за напад благовремено су снабдевене довољном количином експлозива и алатом за рушење (секире, тестере, маказе за сечење жице, пијуци, ћускије). Сваки батаљон је добио и по 100 ненаоружаних бораца за физичке радове и рушења. Са штабовима батаљона накнадно су утврђени правци кретања и повлачења, места докле треба поставити заседе и истурене делове за ометање поправке порушених комуникација, одржани су партијски и скојевски састанци, одређени водичи и знаци распознавања и сл.

УЗБУНА У СРЕМСКОЈ МИТРОВИЦИ

Трећи батаљон је у 17.30 часова кренуо из села Шуљам у село Радинци. Одатле је продужио у четним и водним колонама и у 21.30 избио на пругу. Према заповести штаба бригаде, батаљон је нападао пругу на ширини од 2км, између бункера »Стаљинград«, који се налазио поред железничког пропуста на потоку Чикош и утврђене железничке стражарнице (3 км источно од Сремске Митровице). За обезбеђење из правца Руме и села Вогањ постављена је заседа јачине једног вода на месту на коме се секу железничка и путна комуникација Вогањ—Сремска Митровица. За обезбеђење из правца Сремске Митровице упућен је, такође, један вод 3. чете, који је имао задатак да у моменту напада

на стражарницу изврши и демонстративан напад на Сремску Митровицу. Други вод 3. чете добио је задатак да блокира и, по могућности, протера или уништи посаду утврђене стражарнице, да стражарницу демонира и поруши пругу на том месту. За блокирање јако утврђеног двоспратног бункера »Стаљинград« одређен је такође један стрељачки вод.

Тачно у предвиђено време, након што су обезбеђења заузела своје положаје, отпочело је рушење пруге и напад на утврђену стражарницу. У изненадном и силовитом јуришу 1. вод 3. чете, на челу са командиром чете Незиром Пашићем, ликвидирао је тај бункер-стражарницу. Истовремено је отпочело пушкарање код вода на обезбеђењу према Сремској Митровици и селу Вогњу.

Пошто је подишао Сремској Митровици, вод упућен на обезбеђење из тог правца отпочео је демонстративни напад на бункер који се налазио у североисточном предграђу града. У граду је настала права узбуна. Очекујући напад јачих партизанских снага, непријатељ је отпочео бесомучну паљбу из својих спољних утврђења. У међувремену, остатак батаљона са ненаоружаним добровољцима отпочео је рушење пруге и сечење ТТ стубова. У 23.20 часова примећена је једна мања моторизована непријатељска група (шест возила) која је несметано прешла преко сједишта пруге и путне комуникације и упутила се у правцу Сремске Митровице. Схвативши да партизани руше пругу, а да напад на Митровицу има само демонстративни карактер, непријатељска колона је поскакала са својих кола.

Развијени у стрелце на цести Вогањ—Сремска Митровица, немачки војници су опрезно наступали са југа према железничкој комуникацији, уз јаку стрељачку и митраљеску ватру. Испоставило се да вод одређен за обезбеђење са правца села Вогањ није стигао благовремено да минира сециште цесте и железничке пруге, па се, пред јачим непријатељским снагама, пружајући узастопан отпор, повлачио у састав батаљона. У таквој ситуацији штаб 3. батаљона, не прихватајући борбу са развијеним непријатељским стројем, који је ометао извршење добивеног задатка, наредио је продужење са ру-

шењем комуникације све док непријатељ не подиђе железничкој прузи.

Иако је трпео жестоку ватру, 3. батаљон је успео да покида пругу на пет места, да збаци око 50 метара шина са насипа и да посече 40 ТТ стубова. За то време погинуо је само један борац, а један је рањен.⁸⁵ Међутим, по оцени непријатеља, који се хвалио добијеном битком за Сремску Митровицу, били су то »крвави губици« партизана. У извештају 4. оружничке каже се:

»18/19. комунисти непознате јачине напали су град Хрватску Митровицу. Наше оружане снаге, након двосатне борбе, одбиле су напад уз крваве губитке непријатеља, јер су пронађени велики трагови крви.«⁸⁶

У 0,45 часова, када је и из правца Сремске Митровице отпочео непријатељев напад, који је задржала 3. чета, штаб батаљона је наредио повлачење у село Велики Радинци, где је посео рејон за одбрану. Један вод 2. чете остављен је на каналу између коте 92. и Милекићевог салаша — 3,5 километра северно од комуникације. Прву чету упутио је у истурену предстражу код села Стејановци ради обезбеђења контроле путне комуникације Рума—Врдник, ометања поправке те комуникације и ради спречавања непријатељеве интервенције из Руме према слободној територији. Чета се поставила у атару Курдин (к. 130), североисточно од села Стејановци. На том положају 1. чета је остала све до 21. септембра, када се, после успешно обављеног задатка, пребацила у састав батаљона у селу Манћелос.

Први батаљон је на релацији Лаћарак—Мартинци имао више успеха. Али је и он рушио пругу под непрекидном ватром непријатеља који је интервенисао тенковима и оклопним возом из правца села Мартинци. На тој релацији било је пет чврсто грађених бункера, од којих су само два била блокирана снагама батаљона. Пуна три часа батаљон је рушио пругу и кидао ТТ линије под непрекидном топовском и митраљеском ватром из оклопног воза, непријатељских тенкова и мото-

⁸⁵ Погинуо је Богдан Радаковић, заменик команданта 1. батаљона, у току подилажења непријатељеве претходнице пруги.
⁸⁶ Архив ВИИ, к. Ц-149, док. 2/13.

ризације. У 24.00 часа, када је непријатељ уз помоћ тенкова прешао у напад, штаб батаљона је наредио повлачење. Пруга је порушена на осам места, а на дужини од 1,5 километар исечено је 40 ТТ стубова.⁸⁷ Према већ поменутом извештају заповедника 4. оружаничке пуковније, рањена су два непријатељева војника. Први батаљон је имао три рањена борца. Прва чета је упућена у село Лежимир ради обезбеђења из правца Рохал-базе, а 2. чета је остављена ради ометања непријатеља у поправци пруге и обезбеђења из правца Сремске Митровице на цести Манћелос—Сремска Митровица, јужно од к. 90. Та чета је била у вези са предстражном четом 3. батаљона која се налазила 3 км источно од к. 92, са задатком да садејствују једна другој у случају напада непријатеља.

Највише успеха у тој акцији имао је 2. батаљон, који је пуна четири часа рушио пругу између железничке станице Кузмин и Кукујевци. Иако је непријатељ за време акције непрестано пуцао из Кукујеваца, батаљон је потпуно демолирао и разрушио 1.500 метара пруге и прекинуо је на још четири места. Поред тога, дигнут је у ваздух и један мост и посечено је 60 ТТ стубова. Заплењено је 10 км телефонске жице.

У 2.00 часа 2. батаљон се повукао без губитака, остављајући једну своју чету испред села Дивош ради затварања комуникације Ердевик—Дивош—Чалма.

Тако се завршио први дан напада 7. бригаде на непријатељске саобраћајнице и везе. Главна железничка комуникација била је пресечена на 18 места. Пруга је потпуно разорена и испревртана у дужини од 3.050 метара. Посечено је 140 ТТ стубова са којих је скинуто 10 километара телефонске жице, поскидане конзоле и полупале чашице. Срушен је један мост. Погинуо је један а рањена су четири борца бригаде. Утрошено је 4.550 пушчаних метака и метака за аутомате, три мине за »џон-бул« и 10 противтенковских метака.

Следећих пет дана бригада је наставила да напада комуникацију Рума—Шид:

⁸⁷ Архив ВИИ, к. 1399 А, док. 16-2, Зборник, док. бр. 160, том I, књ. 8.

— 20/21. септембра 1. батаљон се по наређењу штаба бригаде, оп. бр. 14, поставио у заседу на цести и железничкој комуникацији између железничке станице Вогањ—Сремска Митровица — код Волеровог салаша. После двочасовног чекања, пошто непријатељ није наишао ни једном од ових комуникација, батаљон се повукао, разоривши пре тога део пруге и посекавши око 60 удвојених ТТ стубова.⁸⁸ Непријатељ је ометао сечу ТТ стубова ватром из бункера »Стаљинград« (три километра западно од Вогња).

— 21/22. септембра на релацији Кузмин—Кукујевци, 2. батаљон је разрушио пругу на четири места и порушио један мост 3 километра источно од станице Кукујевци. Сукоба са непријатељем није било.⁸⁹

— 23/24. септембра настављен је напад на главну комуникацију Рума—Шид. Према заповести штаба бригаде (п. бр. 10 од 23. септембра 1944), акција је имала више карактер диверзије и заседа. Батаљони су у акцију пошли са упола мање снаге и без ненаоружаног људства. Искуство из акције од 18/19. септембра говорило је да се без веће концентрације снаге и средстава, а поготову без тежег наоружања, не може темељно и потпуно разрушити добро брањена главна комуникација. Откривен терен, непосредна близина јаким не-

⁸⁸ Срета Савић, Срем у НОБ, стр. 446, док. 17/2 и 20/1, к. 1399А.

⁸⁹ Према заповести штаба бригаде (бр. 3/44), батаљон је требао да изврши диверзију заједно са 4. батаљоном (20/21. септембра), при повратку из Босутских шума. Наиме, 2. батаљон је 20. септембра добио наређење да са Рохал-базе пребаци једну групу тешких рањеника и седам савезничких авијатичара ради транспортовања у Италију. Други батаљон је имао задатак да те рањенике пребаци преко главне комуникације и да их у близини Јелисаветиног канала преда једном батаљону 9. бригаде. После предаје рањеника, батаљон је исте ноћи требало да поруши пругу на релацији Кузмин—Кукујевци. Пошто по преласку пруге није успоставио везу са батаљоном 9. бригаде, јер се он забуном поставио између Кукујеваца и Гибарца, 2. батаљон је био приморан да рањенике пребаци до Моровића. Тако т! /оо Губљена Је Д'а ноћ, па је 2. батаљон извршио задатак ноћу /1/22. септембра. Иако је закаснио само један дан, непријатељ је оаш тај дан искористио за упад на слободну територију на сектору који је био одређен 2. батаљону. Рано ујутро око пет

пријатељских гариизоиа и недостатак средстава за рушење, натерали су штаб бригаде да у ту акцију упути само полубатаљоне. Пошто је акција имала заседни и диверзиони карактер, изостављено је чак и садејство по времену. Штабовима батаљона је остављена још већа самосталност и самоиницијатива у погледу извршења постављеног задатка. Акција је изведена на следећи начин:

Према плану, 1. батаљон (једна и по чета) требало је да постави заседу на сектору пруге Кузмин—Кукујевци. Уместо тога, по избијању на пругу, 1. батаљон је упао у вешто припремљену непријатељску заседу. После оштре једночасовне борбе, штаб батаљона је у 24.00 часа наредио повлачење јединица. Неизвршивши постављени задатак, батаљон се без губитака повукао на своје полазне положаје. Непријатељски губици нису познати.

Трећи батаљон (једна и по чета), на релацији између Лаћарка и Мартинаца, имао је више успеха. Пруга је минирањем прекинута на 12 места и порушена у дужини од 120 м на оба колосека. Током диверзије на пруги, непријатељ је стално припуцавао из оба правца. Губитака није било.

Четврти батаљон (једна и по чета), поступао је на исти начин као и 3. батаљон на релацији Вогањ—Срем-

часова, непријатељ јачине 400 до 500 војника упао је у село Дивош, а одмах затим продужио у правцу Бингуле и Ердевика. Након кратког времена, непријатељ се поново вратио у Дивош. Било је очигледно да је будно пратио покрете наших батаљона и да је искористио одлазак 2. батаљона за упад на територију, коју је он до тада бранио. Сазнавши за тај упад, штаб бригаде је брзо реаговао. Првом батаљону је наређено да се хитно пребаци из Манћелоса у Лежимир, а једна чета истог батаљона упућена је на Рохаљ-базе за осигурање бока и спречавање евентуалног покушаја непријатеља да продре дубље у слободну територију Фрушке горе. Уочивши покрет 1. батаљона који је извршен неприкривено и у току дана, непријатељ се, не сачекавши наш напад, повукао у полазне гарнизоне.

По повратку из Босутских шума, 2. батаљон је посео Бингулску планину код села Пиштанац (североисточно од села Бингула), одакле је контролисао комуникацију Чалма—Ердевик. Једну своју чету упутио је у село Визић ради спречавања непријатељског упада на слободну територију из правца Илока.

ска Митровица. Диверзија је извођена под јаком непријатељском ватром из бункера »Стаљинград« и из правца Сремске Митровице. Пруга је пресечена на шест места и оба колосека су порушена у дужини од 60 метара. Истовремено је посечено 35 ТТ стубова и скинуто и однего 6 км телефонске жице. Рањена су два борца 4. батаљона.

Још у току ноћи, 2. батаљон (једна и по чета) поставио је заседу на путној комуникацији Ердвик—Илок. Заседа је постављена са десне стране друма, у висини к. 198. Тако прикривен, чекао је цели дан. Пошто непријатељ није наишао, батаљон се после подне (24. септембра) повукао на своје раније положаје.

Тако се завршио тај шестодневни напад 7. бригаде на комуникације, саобраћај и везе непријатеља, у коме је разорено укупно 3.280 метара дуплог колосека. Пруга је прекинута на 40 места, посечено је 235 ТТ дуплих стубова, заплењено 16 км ТТ жице, дигнута су у ваздух два велика пропуста и уништен један бункер. У свим тим акцијама, погинуо је један, рањено пет, а нестала су три друга. Као што се види, биланс је позитиван. Ако се има у виду да је за то време саобраћај био паралисан на том делу главне непријатељске саобраћајнице, онда је бригада у потпуности извршила задатак који јој је поставио Главни штаб Војводине.

После напада на непријатељске комуникације, саобраћај и везе, бригада је прешла на наредне задатке — ликвидацију непирјатељских упоришта (Сот, Илок) и обезбеђење слободне територије од упада и пљачке непријатеља.

НАСИЛНО ИЗВИБАЊЕ И ДЕМОНСТРАТИВНИ НАПАД НА ЧАЛМУ

Упућујући по једну чету из сваког батаљона да и даље ометају саобраћај на главној железничкој прузи, штаб бригаде је испитао могућност напада на непријатељско упориште у северозападном Срему и на комуникацији Шид—Илок. Постављајући тај задатак 7. бригади, Главни штаб Војводине је желео да прошири сло-

бодну територију и на северозападни Срем, јер је она постала претесна за три партизанске бригаде у Фрушкој гори и још три у осталим деловима Срема. Избацивањем из употребе комуникације Шид—Илок, маневарске могућности непријатеља у Срему свеле би се на уски појас дуж путне и железничке магистрале Београд—Винковци.

Да би испитао могућност напада и проверио обавештајне податке добивене од Главног штаба Војводине, штаб бригаде је 23. септембра упутио једну чету 1. батаљона да изврши насилно извићање на непријатељско упориште у Чалми. Пошто је прикривено подишла непријатељском упоришту, чета је уз подршку батаљонских минобацача и тешког митраљеза још истог дана у 12.45 часова извршила демонстративан напад на ово јако непријатељско упориште. Непријатељ је одговорио из свог расположивог наоружања, решен да по сваку цену одбрани Чалму, која је имала доминантан положај над својом околином, представљала истурену предстражу Сремске Митровице и важан беочуг у одбрани железничке магистрале удаљене свега неколико километара. Испоставило се да упориште брани око 500 гестаповаца, са два минобацача, два тешка митраљеза и већим бројем пушкомитраљеза и тромблona. Поучена искуством и охрабрена успешно одбијеним нападом на то упориште, који су у јулу извели делови 6. војвођанске бригаде, посада из Чалме је у центру села изградила право утврђење од веома дебелих зидова православне цркве, који су одолели ватри наших минобацача и бацача »џон-бул«, и бункере од армираног бетона.

Пошто су се, након почетка демонстративног напада на Чалму, из Сремске Митровице и околних гарнизона (Шид и Кузмин), указале нове непријатељске снаге, чета 1. батаљона прекинула је напад и повукла се без гуоитака на свој полазни положај. Дуго после тога, непријатељ је из Чалме и из оклопног воза од Мартинаца артиљеријом и минобацачима тукао наше истурене га> ложаје на Фрушкој гори. Све то је уверило штаб бригаде да би за успешан напад на Чалму требало ангажовати снаге веће од једне бригаде и да би се Чалма,

због свог веома повољног положаја и близине Сремске Митровице и осталих јаких упоришта, тешко одржала у нашим рукама. Стога се штаб бригаде оријентисао на упоришта на комуникацији Шид—Илок. Поред Шида и Илока на тој комуникацији налазило се још једно упориште са сталном непријатељском посадом у Соту.

НАПАД НА УПОРИШТЕ У СОТУ

За разлику од Чалме и Ердевика, јаких и утврђених предстража за одбрану Сремске Митровице, упориште у Соту било је далеко слабије и више је личило на неку »релејну станицу«, где су се сусретале непријатељске патроле за обезбеђење те комуникације, које су из Шида и Илока полазиле истовремено. У том селу са око 2.000 становника словачке и мађарске народности, око 120 Немаца — фолксдојчера, налазило се свега 30 гестаповача наоружаних пушкама и једним тешким и једним ручним минобацачем. Пошто је била удаљена свега десетак километара од Шида и пошто су је сваки дан обилазиле патроле из Шида и Илока, непријатељска посада у Соту понашала се веома комотно, верујући да их партизани неће напасти. Због тога и нису градили посебна утврђења. Били су смештени у једној кафани.

Иако напад на Сот није био тежак задатак за једну бригаду, организовању напада морало се посветити много пажње. Због свог централног положаја на једној прилично прометној комуникацији, требало је ангажовати много јаче снаге за обезбеђење акције него за сам напад. Рачунајући на интервенцију из околних гарнизона, штаб бригаде је одлучио да истовремено изврши демонстративни напад на суседно, далеко јаче упориште Ердевик, у коме се налазило око 300 гестаповача У бројним и веома чврстим утврђењима. Штаб бригаде је желео не само да веже и спречи посаду Ердевика да интервенише у правцу Сота него и да усмери интервенцију осталих јаких гарнизона у правцу Ердевика, који је за непријатеља био далеко важнији од Сота. Била је то, као што се показало, веома добра процена и одлука штаба бригаде. Одлука да се претходно ликвидира не-

пријатељска посада у Соту била је исправна и с обзиром на то да је штаб бригаде имао намеру да одмах затим изврши напад на Илок, једно од најјачих упоришта у том делу Срема. Све док је у Соту постојала непријатељска посада није се могло говорити о прекиду комуникације Шид—Илок и успешном нападу на остала упоришта у том крају.

Двадесет четвртог септембра штаб бригаде је прикривено пребацио своје батаљоне у тај део Срема и издао заповест за напад на Сот и Ердевик. Батаљони су већ наредног дана, 25. септембра у 15.00 часова пошли на извршење постављених задатака. За извршење демонстративног напада на Ердевик и обезбеђење из тог правца одређен је 1. батаљон ојачан водом минобацача. Други батаљон је добио најтежи задатак — обезбеђење акције из правца Шида и пресецање свих комуникација које од Шида, Бапске-Новак и Привине главе изводе према Соту. Батаљон је ојачан одељењем противтенковских пушака и групом минера. Трећи батаљон, ојачан одељењем противтенковских пушака и тешким митраљезом, добио је задатак да се постави у заседу на коти 207 — раскрсници путева — и обезбеди акцију из правца Илок—Шаренград.⁹⁰

Четврти батаљон са две чете⁹¹ ојачан тешким бацачем из 3. батаљона и одељењем бацача »зон-булак« из 1. батаљона, имао је задатак да ликвидира непријатељско упориште Сот. Према заповести штаба бригаде, напад је требало извршити са четири ојачана стрељачка вода дуж четири постојеће улице Сота, тако да у центар упоришта избију концентрично и једновремено.

Штаб батаљона и командири чета поделили су се по водовима, који су у почетној фази дејствовали потпуно самостално, тако да је до међусобног садејства долазило тек пред непосредним објектом напада, који су се налазили у центру села.

Уместо у 18.30 часова, 4. батаљон је отпочео напад пола сата касније. Тога дана падала је јака киша, те во-

90 Архив ВИИ, к. 1399 А, док. 26-1.

нетврти батаљон је имао »двојну« формацију, тј. еастојао се од две чете, а свака чета по два стрељачка вода. Порец тога, у батаљону је постојао још пратећи и радни вод.

дови иису могли стићи на време због раскаљаних сеоских путева. Други вод који је нападао са источне стране, неприметно се приближио на 150 до 200 метара од кафане у којој су се налазили гестаповци. Непријатељски војници су управо вечерали у кафани у којој су и становали. По њима је отворена ватра. Иако су били крајње изненађени, јер нису претпостављали да ће их партизани по таквој киши и невремену напасти, гестаповци су се брзо средили и одговорили паљбом из тешког митраљеза и пушкомитраљеза. Организован отпор трајао је све до 21.00 час, када је испалено неколико мина из бацача »џон-бул«. Након тога, део посаде је искористио поток испод сеоских башта и неопажено се извукао према Шиду. Погинула су два, рањено је осам, а заробљена су три непријатељева војника. Заплењен је један тешки митраљез марке »брета«, један пушкомитраљез, дванаест пушака, осам ручних бомби, један пиштољ, један ракетни пиштољ, четири шаторска крила, четири шињела, два коња, два седла, 3.000 метака и остала ратна опрема. Конфискован је дућан у коме су били смештени гестаповци. Власник, фолксдојчер, побегао је заједно са њима.

Погинуо је један, а рањено је пет бораца четвртог батаљона.

Још пре него што је отпочела борба у Соту, на полагаје 3. батаљона наишао је један камион из правца Илока. Било је око 18.00 часова и батаљон тек што се поставио у заседу. У камиону који је превозио око 2.000 кг жита налазио се један Немац и два домобрана. Имали су само две пушке. Сва тројица су заробљена, а камион са товаром је заплењен и пребачен у село Визић.

Истовремено са нападом на Сот, 2. чета 1. батаљона отпочела је демонстративан напад на Ердвик са руба шуме Велики Бакоњ. Из придатог минобацача испалено је 12 мина. Када је чета отворила ватру, непријатељ је одговорио бесомучном паљбом из својих утврђења. Са прекидима паљба је трајала до дубоко у ноћ. Очигледно, непријатељ се био озбиљно уплашио за своју судбину, што потврђује и извештај 4. оружничке пуковније, у коме се каже:

»25. 9. око 19.00 сати комунисти су напали Ердвик (12 км југоисточно од Илока). Посада са оружњаштвом је одбила нападаче. Од бацача мина рањена је једна особа. Комунисти су се повукли у непознатом смјеру«*

Вероватно је и то био један од разлога што се не пријатељ из оближњих и јаких гарнизона те ноћи није усудио да интервенише према Соту, иако се одјек борбе чуо у свим околним местима све до 22.00 часа.

И поред тога што је непријатељ, углавном, успео да се извуче, напад на Сот био је вишеструко користан и поучан. То је био први организованији напад бригада на неко непријатељско упориште после пријема домобрана и новомобилисаног људства, те реорганизације којом је ранији састав бригаде измењен за 50%. Избор јединице за непосредни напад и постепено каљење нових бораца, те њихово утапање у бригаду јесте, такође, позитивно искуство. Штаб бригаде је показао велику инвентивност у организовању напада, постављању заседе и, пре свега, у вештом комбиновању напада на једно насељено место, са демонстративним нападом на друго — много веће и значајније ради дезоријентације непријатеља и каналисања његове интервенције у погрешном правцу.

Треба рећи још и то да су се ликвидацијом непријатељског упоришта у Соту, које је заузимало централно место на комуникацији Шид—Илок, створили предуслови за успешан напад на Илок и Шаренград, који је уследио неколико дана касније.

НАПАД 7. И 11. БРИГАДЕ НА ИЛОК И ШАРЕНГРАД

Непосредно после ликвидације непријатељског упоришта Сот, штаб 7. војвођанске бригаде је приступио изради плана за напад на Илок, једно од највећих и најјачих упоришта у Срему.

Двадесет седмог септембра, пошто је обавештен о одлуци штаба 7. бригаде за напад на Илок, Главни штаб Војводе је наредио штабу 11. бригаде да »одмах ступи у везу са штабом 7. бригаде и да са својим јуришним батаљоном, четом противколских оруђа и морнаричком четом садејствује 7. бригади у нападу на Илок и Шаренград. Свој Пратећи батаљон 11. бригада ће оставити у селу Манћелос, ради обезбеђења слободне територије из правца Чалме и Сремске Митровице.«

После ликвидације Сота, код непријатеља је требало створити утисак да бригада напушта територију западног Срема и тек освојено упориште Сот, па је 1. батаљон упућен у село Бешеново и село Мала Реметица, која су од Илока удаљена преко 40 км. Други батаљон је пребачен у село Лежимир, а 4. у Бингулску планину, једино је 3. батаљон остављен у селу Визић са задатком да извића и осматра непријатељево кретање према Илоку.⁹²

Изради плана за напад на Илок претходиле су опсежније припреме него пред било коју акцију пре тога, не само због значаја, јачине и величине објекта напада него и због недовољног искуства бораца и руководиоца у нападу на већа и добро утврђена насељена места. Великом броју бораца и пребеглих домобрана била је

92 Архив ВИИ, кут. 1399 А, рег. бр. 23-1.

то прва већа акција, а некима и прво »ватрено крштење«. Штаб бригаде је б
Овде је такође сачуван и један од најбољих примера ватреног крштења: Фронтни списак
и списак бригаде из периода од 1. до 30. септембра 1944. године. Штаб бригаде је такође
360 слика 1, 8, 494, Архив ЊИИ, суш. ф. 399 А, пер. 8 р. 2 и 3, Један лист са

Из заповести и из анализе акције, произилази да је штаб бригаде потценио непријатеља, јер је рачунао да ће се добра »половина непријатељског гарнизона предати и бацити оружје«. Неоспорно је да је међу непријатељевим војницима, а посебно међу милиционерима, било колебљивих елемената, па и понеки симпатизер НОП-а, али су већину — као што се касније испоставило — сачињавали окорели ратни злочинци, који су више волели да изгоре у запаљеним објектима (нпр., у Пољопривредној школи), него да се предају партизанима, јер су се плашили одговорности за почињена недела.

Што се тиче бројног стања непријатељских снага, тешко се може прихватити процена која је дата у заповести. Иако нисмо пронашли аутентичне податке о бројном стању посаде у Илоку, све околности говоре да је тамо било више од 380 непријатељевих војника. Према Билтену Обавештајног одсека Главног штаба Војводине (бр. 4 од 1. септембра) у Илоку се налазила Стожерна 6. усташка бојна са 80 усташа, остале сатније те бојне налазиле су се по околним селима (Сусек, Нештин, Сот) ради обезбеђења вршидбе. Међутим, одмах после жетве, између 1. и 29. септембра, сатније су се повукле из тих села, што значи да се на дан напада у Илоку налазила још једна или две сатније 6. усташке бојне. Не слажу се ни подаци о броју милиционера, јер се у поменутом билтену говори о 300, а не о 200 припадника грађанске милиције, колико се помиње у заповести штаба бригаде.⁹⁴ Сем тога, није узето у обзир 20 наоружаних финансиа и око 40 жандарма, припадника 4. оружничке пуковније, нити група од 35 до 40 гестаповаца, која је у Илок дошла 28. септембра, непосредно

⁹⁴ Архив ВИИ, кут. 1399, рег. бр. 28-1. Према прикупљеним подацима и процени штаба бригаде, у Шиду се тада налазило 1.200 усташа и гестаповаца са два тенка, неколико камиона и око 4 топа, у Кукујевцима један батаљон гестаповаца, у Кузми-[^] Једна бојна 8. ловачке пуковније, у Сремској Митровици 2.100 непријатељских војника са непознатим наоружањем, у Беочину око 700 гестаповаца, усташа и милиционера, у Шаренграду око 40 усташа, припадника сатније из Илока.

уочи напада. Претпоставља се да се у Илоку тада налазило најмање 550 до 600 непријатељских војника.⁹⁵

Најзад, из постојећих докумената нисмо могли установити да је штаб бригаде, приликом процене непријатеља, узео у обзир и могућност интервенције са Дунава, тј. дејство мађарске речне флотиле и могућност непријатељевог десанта са леве обале Дунава. Морало се бар претпоставити да велики гарнизон из Бачке Паланке неће мирно посматрати уништење суседног гарнизона на другој обали Дунава. По свој прилици, штаб бригаде је претпостављао да ће се мађарске снаге држати пасивно, односно да ће се ограничити на чување своје територије.

У топографском погледу Илок би се могао поделити на два скоро одвојена дела — на тзв. доњи и горњи град. Доњи или источни део града наслања се на десну обалу Дунава и лежи у ували једног планинског потока и дуж комуникације Илок—Беочин. Изузимајући нешто повољније положаје на периферији, тај део града пружа браниоцу врло слабе могућности за одбрану, без ослоњања на околне брежуљке и без спољне одбране. Насупрот томе, западни део, или тзв. горњи град, у коме се налази Тврђава и који се благо уздиже и шири од истока на запад, дуж комуникација Илок—Вуковар и Илок—Шид, пружа браниоцу много повољније, скоро идеалне услове за одбрану. Над тим делом, као и над целим градом, доминира илочка тврђава с одличним могућностима за одбрану и организацију ватре. Она је представљала кључ одбране града и скоро несавладиву препреку за нападаче. Једини прилаз Тврђави, ширине 20 метара, био је са западне стране, дуж бивше Александрове улице, а издизао се око 50 метара изнад нивоа

⁹⁵ Архив ВИИ, кут. Ц-149, рег. бр. 48/13-1. Да је у Илоку у то време постојала и оружничка постаја види се из извештаја 4. оружничке пуковније од 26. октобра, у коме стоји да је та постаја повучена из Илока тек 28. октобра. Ж. Атанацковић у књизи «Војводина у борби», на стр. 240, напомиње да су се у Илоку налазиле 4. и 6. сатнија из 6. усташке бојне и око 300 милиционера. У књизи «Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945», на стр. 327, каже се да је немачко-усташки гарнизон у Илоку имао око 600 војника.

Дунава. Око њега су били начичкани бункери и пре-преке.

За организацију одбрамбеног система непријатељ је искористио све предности које му је пружао положај Илока, а посебно Тврђава. Кичму тога система чинили су Тврђава и 14 бункера од армираног бетона, изграђених на раскрсницама путева, на прилазима граду и дуж главних улица. Поред тога, све веће зграде од тврдог материјала, у којима је била смештена војска и жандармерија, биле су преуређене за одбрану. Међу њима су се нарочито истицале Пољопривредна школа, жандармеријска касарна и кафана »Крајновић«. Кафана се налазила на раскрсници Александрове улице и улице која води у доњи град, свега двадесетак метара од улаза у Тврђаву, и била је претворена у тачку отпора. Њено двориште, ограђено два метра високим бетонским зидом, било је повезано прикривеним саобраћајницама са Тврђавом и бункером »Чаглин«, који се налазио на раскрсници, испред једносратне кафане »Крајновић«.⁹⁶ На улазу у Тврђаву налазио се још један бункер, а постојеће зграде у Тврђави такође су биле преуређене и подешене за борбу и фланкирање улаза. Око бункера и на прилазима граду постојали су многобројни ровови, саобраћајнице, жичне и минске пре-преке.

За спољну одбрану града служила је и Пољопривредна школа која се налазила на једном узвишеном платоу. Саграђена од чврстог материјала, са прозорима претвореним у пушкарнице, окружена рововима, бодљикавом жицом и бункерима, та двосратна зграда на јужној периферији града представљала је солидно и јако утврђење, које је бранио вод окорелих усташа 6. усташке бојне. У рововима и бункерима на спољној ивици града била је распоређена милиција.

Шири рејон спољне одбране Илока чинила су упоришта: Шаренград (4 км западно од Илока), села Бабска-Новак (8 км југозападно од Илока), Сот (9 км југо-

⁹⁶ Тај централни, најјачи бункер усташе су назвале по чувеном усташком упоришту Чаглин у Славонији, који су славонски партизани заузели уз велике жртве.

западно од Илока) и Нештин (4 км источно од Илока). Упориште Сот је ликвидирано непосредно пред илочку акцију. Из Нештина усташе су се повукле после жетве. Тако је остало само упориште Шаренград, које се морало ликвидирати упоредо са нападом на Илок, јер је, све док се у њему налазила једна полусатнија усташа из Илока, постојала могућност удара у леђа нападачу. Што се тиче упоришта Бапска-Новак, у њему се само повремено налазила мања посада из шидског гарнизона, која због слабих веза са Илоком није представљала велику препреку за нападача.

У целини узев, Илок је био добро утврђено упориште у коме су средњовековне зидине целисходно искоришћене, повезане ефикасним системом ватре и допуњене модерним фортификацијским објектима и препрекама. Такав систем одбране налагао је нападачу да примени одговарајућу тактику, средства, снаге и технику.

Из више разлога, време се морало више ценити. Уочи акције и у току њеног извођења непрестано је падала прохладна јесења киша. Набујали планински поточићи и стрме вододерине постале су озбиљне препреке. Расквашени сеоски путеви били су скоро неупотребљиви за било какву технику, а плодне сремске оринице претвориле су се у право блатиште. Све је то отежавало и успоравало покрет нападача. С друге стране, то је ограничавало непријатељску интервенцију из суседних гарнизона искључиво на путеве са чврстом подлогом.

Одлука штаба бригаде да напад почне у зору, у 4.30 часова, била је исправна. Таква одлука изненадила је не само непријатеља, него и старије борце 7. бригаде, који су у току трогодишњег ратовања научили да сваку већу акцију почну пре пола ноћи, како би до зоре био Јасан исход акције.

При процени својих снага за извршење напада, штаб бригаде је могао рачунати само на непосредно потчињене јединице и противколску батерију 11. бригаде која му је била придата. Јуришни батаљон који је нападао на Шаренград, иако је обезбеђивао леви бок 7. бригаде, није имао већег утицаја при нападу на Илок.

Такође, ни морнаричка чета 11. бригаде, која је обезбеђивала акцију из правца Беочина и тиме штитила десни бок бригаде, није знатније утицала на напад.

ОДЛУКА ЗА НАПАД И ЗАДАЦИ БАТАЉОНА

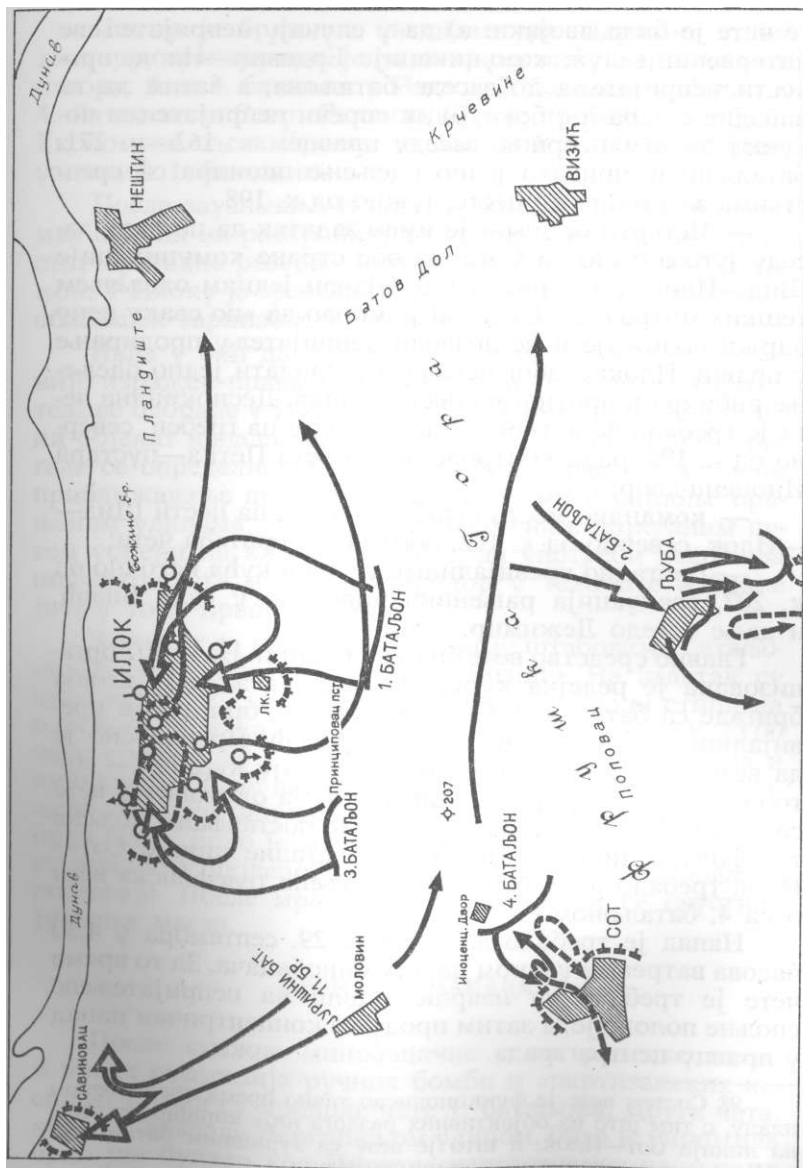
На основу дате процене ситуације, штаб бригаде је поставио потчињеним јединицама следеће задатке:

— Први батаљон (са једним противколским топом)⁹⁷ напада упориште са јужне и источне стране. Друга чета (такође са једним противколским топом) напада дуж комуникације Нештин—Илок и, после ликвидације непријатеља у Нештинској улици, један вод са противтенковском пушком пребацује на илочку скелу, ради обезбеђења акције од Бачке Паланке. Прва чета напада са јужне и југоисточне стране, с тим што прво треба да овлада Пољопривредном школом и бункерима на прилазима граду, а затим продужује дејство ка центру Илока. Трећа чета ће остати у резерви. Након што овлада источним делом града, батаљон је требало да подиђе школи и Тврђави и да блокира Тврђаву заједно са бункерима који су постојали између ње и цркве, затим да јуришом и у садејству са 3. батаљоном заузме саму Тврђаву.

— Трећи батаљон (са једним противколским топом) напада упориште са западне и југозападне стране, 3. чета са југозападне стране, дуж комуникације Шид—Илок, 1. чета са западне стране, дуж комуникације Шаренград—Илок, 2. чета се задржава у резерви. Као и 1. батаљон, 3. батаљон је имао задатак да прво овлада западним делом града, подиђе Тврђави и да је после блокирања, заједно са 1. батаљоном, заузме на јуриш;

— Други батаљон је имао задатак да спречи пробијање непријатеља дуж комуникације Ердевик—Илок, те је са две чете требало да поседне комуникацију Ердевик—Илок, у висини к. 198 (2 км јужно од села Љубе), а 3. чету да постави у шуми Велики Бакоњ. Улога

⁹⁷ Бригада је ојачана само са два топа противколске батерије 11. војвођанске бригаде.

Напад 7. бригаде на Илок 29. и 30. 09. 1944.

те чете је била двојака: а) да у случају непријатељеве интервенције дуж комуникације Ердевик—Илок, пропусти непријатеља до заседе батаљона, а затим да га нападне с леђа и с бока, б) да спречи непријатељев покушај да изманеврише заседу правцем к. 162—к. 271. Батаљону је придато једно одељење пионира са средствима за минирање цесте, јужно од к. 198.

— Четврти батаљон је имао задатак да постави заседу југозападно од Сота, са обе стране комуникације Шид—Илок, у висини к. 190. Ојачан једним одељењем тешких митраљеза, батаљон је морао да »по сваку цену одржи положаје и не дозволи непријатељу продирање у правцу Илока«, због чега су му придати једно одељење пионира и противтенковска пушка. Деснокрилна чета је требало да истури једно одељење на гребен, северно од к. 190, ради контроле пута Света Петка—пустара Иноценц-двор;

— командно место штаба бригаде, на цести Шид—Илок, северно од к. 142, обезбеђује пратећа чета;

— бригадно превијалиште у групи кућа источно од к. 207, евакуација рањеника директно у село Визић, и даље у село Лежимир.

Главно средство везе били су курири. На к. 207 организована је релејна курирска станица за везу штаба бригаде са батаљонима на обезбеђењу, бригадним превијалиштем и позадином у селу Визић. Предвиђено је да везу са 2. и 4. батаљоном одржавају курири — мотоциклисти и курири — коњаници. За одржавање везе са 1. и 3. батаљоном предвиђено је постављање полске телефонске линије. Коришћењем сталне линије Сот—Илок требало је да⁹⁸ буде успостављена телефонска веза и са 4. батаљоном.

Напад је требало да отпочне 29. септембра у 4.30 часова ватреним ударом наших минобацача. За то време чете је требало да изврше јуриш на непријатељеве спољне положаје, а затим продуже концентричан напад у правцу центра града.

⁹⁸ Систем везе је функционисао тачно према предвиђеном плану, с тим што из објективних разлога није коришћена стална линија Сот—Илок, и што је везу са Јуришним батаљоном у Шаренграду одржавао официр за везу.

Пошто је бригадна интендантура задржана у Лежимиру, препоручено је да се храна набавља из месних извора: 1. и 3. батаљон у Илоку, 2. батаљон у Љуби, а 4. батаљон у Соту. Реквизицију је требало да обави Економски одсек Главног штаба НОВ и ПО Војводине, уз помоћ 1. батаљона.

После заузимања Илока, 3. батаљон је гребало одмах повући на раскрсницу путева код к. 207, да у својству бригадне резерве прихвати и подржи 2. и 4. батаљон. У Илоку је требало да остане само 1. батаљон ради обављања гарнизонске службе.

Пада у очи да у замисли штаба бригаде за напад није изражен правац главног удара. Тежиште непријатељеве одбране у Илоку било је у Тврђави, па је и главни објекат напада требало да буде Тврђава. Штаб бригаде се определио за концентрични напад и постепено приближавање центру града, најдужим и најбоље брањеним улицама, уместо да главне снаге најкраћим путем усмери на кључни објекат, да употреби делове за инфилтрирање и покуша продор у тежиште одбране још у току првог налета.

Заповест за напад саопштена је штабовима батаљона 28. септембра пре подне, у Визићу. На задатак су прво кренули 2. и 4. батаљон. Они су морали стићи на одређене положаје до 1.00 час 29. септембра. У 23.00 часа кренули су 1. и 3. батаљон. Ноћ је била хладна и кишовита. После петочасовног маршовања низ пошумљене обронке Фрушке горе, 1. и 3. батаљон су избили пред Илок. Било је већ 6.00 часова (29. септембра) када су водичи у највећој тишини развели чете на полазне положаје. После мрачне ноћи, над Илок се спустила јутарња магла.

ПРВИ ДАН НАПАДА

После снажне минобацачке и митраљеске ватре и првих експлозија ручних бомби и »партизанских кесица«, у град су продрле чете 1. батаљона. Друга чета, која је нападала Нештинском улицом, брзо је уништила врло јак оункер код Циглане и продужила наступање

према центру града и општинској згради, у чијој се близини, код »крста«, непријатељ огорчено бранио из једног бетонског бункера. Прилаз бункеру био је тежак за бомбаше, па је привучен противколски топ на око 150 м. Само две панцирне гранате разориле су бункер, у коме је погинуло 14 непријатељских војника. Због дејства артиљерије са бродова Мађарске речне флотиле, противколски топ је повучен у главну улицу. Изненађени и деморалисани непријатељски војници напуштали су и остале бункере и зграде у доњем граду. Повлачили су се према Тврђави.

Прва чета је већ на почетку акције наишла на јак отпор. Двоспратна зграда Пољопривредне школе, са многобројним пушкарницама уместо прозора и једним водом усташа, представљала је јаку отпорну тачку. Налазећи се на једној узвишици, она је доминирала околином. Иако су у првом налету заузети ровови и бункери на прилазима школи, покушаји да се на јуриш заузме и сама школа нису успели. Од јаке митраљеске и аутоматске ватре погинула су два бомбаша, а седам бораца је рањено. Школска врата су била чврсто забарикадирана. Увидевши да без великих жртава неће моћи да овлада Пољопривредном школом, командир чете је за њену блокаду оставио једну ојачану десетину, а са остатком је продужио наступање.

До 9.30 часова 1. чета је очистила од непријатеља југоисточни део града и код општинске зграде спојила се са 2. четом, после чега су обе подишле Тврђави и блокирале је. До 12.00 часова на одсеку 1. батаљона уништен је и последњи бункер. Остале су незаузете још само Пољопривредна школа и Тврђава.

Пошто Пољопривредну школу нису могли заузети, решено је да се запали. То су учинили бомбашаи 1. чете, прислонивши нарамке сламе уз врата и прозоре. Кроз пушкарнице је убачено и неколико »партизанских кесица«. Ватра је брзо захватила подове и таваницу. Након десетак минута, пламен се пробио на први спрат, где су се налазиле усташе. Из полуизгорелог сутерена борци су извукли један тешки митраљез, нешто ручних бомби и неколико оквира муниције. Већина усташа

је изгорела, тројица су се предала, двојица погинула, а један је побегао.

Пошто је тако ликвидирао отпор у Пољопривредној школи, 1. батаљону је преостало да заједно са 3. батаљоном овлада Тврђавом.

На дати сигнал за напад и 3. батаљон се брзо пробијао у правцу центра града и Тврђаве. Први бункери, на периферији, заузети су скоро без отпора. Изненађени и збуњени непријатељски војници неорганизовано су се повлачили према Тврђави или су се сакривали по кућама. Многи су се пресвлачили у цивилна одела. Једна патрола милиционера, која је журила да помогне посади бункера према Шиду, налетела је право на делове батаљона који су наступали из тог правца. Патрола је разоружана без иједног испаљеног метка." Упоредо са продирањем према центру, растао је и непријатељев отпор. Ватра је постајала све гушћа и прецизнија. Требало је савлаћивати отпор у сваком бункеру и борити се за сваку улицу, па чак и за поједине куће. Да би се заобишли бункери, жандармеријска касарна и утврђене зграде, кроз зидове и ограде пробијани су отвори. Тако опкољена и изолована жаришта отпора ликвидирани су експлозивом, ручним бомбама или директним гађањем из топа.

Скоро сви делови батаљона наступали су једновремено и енергично. Тако се полако, али сигурно, стезао обруч 3. и 1. батаљона око Тврђаве, у којој је непријатељ нашао уточиште. Нашавши се иза дебелих зидова Тврђаве, заклоњен од убитачне стрељачке и минобацачке ватре, непријатељ је брзо повратио пољудани морал. Гестаповска посада распоредила је приспеле и скоро деморалисане усташко-милиционерске делове, те је ефикасном вишекатном и унакрсном ватром заустављено напредовање батаљона. Међутим, вод левокрилне

99 У нападу на Илок нарочито се истакао Илија Свилокос Ика, родом из Сремских Лаза. Пребацујући се са два борца преко цесте Илок—Шаренград, он је у густој магли набасао на групу усташа. Изненађење је било обострано. Један борац је махиално подигао руку, као да ће да баца бомбу, а у истом часу водник Ика их је позвао на предају. Збуњене и загашане усташе подигле су руке и одложиле оружје.

чете (двадесетак бораца), који је продирао северном страном бивше Александрове улице, нашао се »на леђима непријатеља« — упао је изненада у саму Тврђаву. Најближи непријатељеви војници, збуњени због изненадне појаве партизана у Тврђави, већ су почели бацати оружје.¹⁰⁰ Али, у том одлучујућем тренутку борбе за Илок, вод је снажном ватром с леђа напала група усташа, које су се притајиле у кафани »Крајновић«, двадесетак метара испред улаза у Тврђаву. Нашавши се на брисаном простору, изложен унакрсној ватри, вод се повукао из Тврђаве и поставио фронтално према кафани »Крајновић«. Пошто је успоставио везу са командиром чете, наређено му је да, заједно са водом који је нападао са југозапада, овлада прво кафаном »Крајновић«, а затим сачека даља наређења. Прескачући два метра високу бетонирану ограду кафанског дворишта, борци су на јуриш заузели упориште. Усташе су се повукле у Тврђаву.

*

После заузимања кафане »Крајновић« и затварања обруча око Тврђаве, ватра је почела да јењава. У шесточасовним уличним борбама 1. и 3. батаљон су утروшили скоро сву муницију. Заморени од ноћног марша, невремена и преподневне борбе, борци су потражили заклоне у првим кућама око Тврђаве.

Најзад, схвативши да су и последња жаришта отпора уништена и да је цео град у рукама партизана, који се припремају за одлучан напад на Тврђаву, непријатељ се одлучио да изврши противнапад. По једи топова могло се оценити да се упућена помоћ из Шида

100 Левокрилна чета нападала је на прилично широком фронту, те су водови, нарочито у почетку, дејствовали потпуно самостално. Тако је било и са осталим четама. Њихови командири су у првој фази борбе имали слаб или скоро никакав преглед ситуације и утицај на ток борбе. Тек приближавањем Тврђави, тј. са степеном сужавања фронта, растао је и утицај команди чета и штабова батаљона. Командир левокрилне чете вероватно је имао на уму и заповест по којој је требало ирво олокирати Тврђаву, а затим, после снажне минобацачке ватре, заузети је снагама оба батаљона.

и Ердевика није успела пробити даље од Сота и Љубе. По престанку пуцњаве, закључено је да је Шаренград пао у руке партизана. У таквим условима, пробој из Тврђаве, која је непријатељу пружала добру заштиту и одличне услове за одбрану, представљао је велики ризик. Зато смо склони да верујемо да је противнапад имао ограничени циљ. Непријатељ је вероватно оценио да је олако препустио бункер »Чаглин« и кафану »Крајновић« — два важна објекта који су штитили једини улаз у Тврђаву. Зато је покушао да одбаци партизане одатле. Био је то очајнички, али добро смишљени готез, и то у тренутку када је и 1. и 3. батаљону понестало даха и муниције.

У противнападу је учествовало око 300 војника који су се прикривено прикупили у близини капије Тврђаве. Они су одатле у 12.00 часова извршили снажан противнапад низ благе падине бивше Александрове у л и - це. Иако изненађена, левокрилна чета 3. батаљона пружила је жесток отпор. Упркос великим губицима, непријатељ је ипак продро кроз тврђавску капију. Борећи се за сваку кућу 3. батаљон је, уз помоћ батаљонске резерве, која је правовремено убачена на тај одсек, успео да заустави непријатеља на 200 метара од излаза из Тврђаве. Но, и поред тога, није могао задржати бункер »Чаглин«, кафану »Крајновић«, судску зграду и два бункера. У 15.00 часова, захваљујући подршци противколског топа, батаљон је повратио само два најистуренија бункера.

Увече, страхујући од изненадног партизанског продора у Тврђаву, непријатељ се ужурбано утврђивао ца достигнутом положају, привлачио муницију, поправљао порушене препреке и непрестано осветљавао терен ракетама. Супротно очекивању, штаб бригаде је одлучио да у току ноћи не предузима напад на Тврђаву и да сачека да се јединице попуне муницијом.¹⁰¹ За то време извршена је регрупација снага. Чете из резерве пре узеле су блокаду Тврђаве, а заморено и прозебло лудство које је учествовало у нападу, повучено је у град ради одмора и попуне муницијом. На положају је оста-

101 Архив ВИИ, кут. 213, фасц. 5, рег. бр. 34.

ло и тешко наоружање. У међувремену, у граду је конфискована имовина народних непријатеља. Колоне запрежних кола са војничком опремом, храном и санитарским материјалом непрестано су одмицале у правцу Фрушке горе.

*

Поступајући по заповести штаба бригаде, 2. и 4. батаљон су, сваки по својој марш-рути, 29. септембра у 3.00 часа приспели у одређене рејоне. Док је 2. батаљон поставио обезбеђење, као што је било и предвиђено, 4. батаљон је морао поступити по сопственој иницијативи.

Још у току подилажења положајима, штаб 4. батаљона је добио информацију да је непријатељ у току претходног дана поново заузео Сот. Штаб бригаде то није знао. У то време и он се налазио у покрету према Илоку, те није постојала могућност да се упозна са новонасталом ситуацијом и да измени заповест. Време је брзо одмицало. У зору, штаб 4. батаљона налазио се у шуми Опатовина-дол. Према причању мештана из села Прибина Глава, у Соту се налазила цела сатнија (а можда и више) 8. ловачке пуковније, што се није смело потценити. Поновни напад на Сот, без одобрења штаба бригаде и пре напада на Илок, није био могућ. У таквој ситуацији, штаб батаљона је одлучио да мањи део снага (ојачани стрељачки вод), постави у заседу између Сота и Шида, у висини к. 190 и 121, те да у случају напада натера непријатеља на превремено развијање и створи код њега утисак да се припрема напад на Сот, па чак и на Шид, и тиме одвуче његову пажњу од Илока. Ради одсудне одбране и да би спречио непријатеља да се пробије ка Илоку, штаб је распоредио главнину батаљона 3 км североисточно од Сота, са обе стране комуникације, одакле је успоставио везу са штабом бригаде.

До 6.30 часова сви делови су посели одређене положаје. Борци су се још укопавали и маскирали заклоне, када су наишле две јаче непријатељске патроле

(ојачани пешадијски водови), које су се из Соту упутиле према Шиду и Илоку ради обезбеђења комуникације.¹⁰² Сачекавши обе патроле изненадном и блиском ватром, заседе су их натерале да се повуку у Сот. Заправо, оне су одступиле у неред, одневши са собом више мртвих и рањених. Од уништења их је спасила само густа јутарња магла.

Након тога у Шиду, а нарочито у Соту, настала је права паника. Концентрисање јачих партизанских снага у непосредној близини тих гарнизона, скидане телефонске везе, прекинут саобраћај на комуникацији и непрекидна пуцњава око Илока и Шаренграда, створили су код непријатеља утисак да је реч о нападу на Шид, као што је и констатовано у извештају 3. ловачког здруга, у коме се каже:

»29.9.1944. 2. сат 8. ловачке пуковније на поставима у с. Сот нападнута је око 6.30 од комуниста. Напад је уследио на два вода, која су кренула на осигурање пута, један према Шиду, а други према Илоку. Истог дана у 11.00 стигла је у Сот као помоћ 3. сат 8. ловачке пуковније. Објекти сати, са деловима 4. сати, кренуле су у потеру за непријатељем. После додира са комунистима дошло је до борбе, те су напред поменути делови због велике надмоћности непријатеља били приморани на повлачење у Шид, јер су у међувремену добивени подаци да непријатељ намерава напасти Шид«.¹⁰³

Пошто је успостављена веза, штаб бригаде је одобрио одлуку штаба 4. батаљона и наредио да се у његов састав повуче и вод који се налазио у засеци између Соту и Шида. Непосредно после повлачења тога вода у правцу пустаре Иноценц-двор, из Шида је упућено око 300 војника ради деблокирања 2. сатније, која се налазила у Соту.

У 15.00 часова три сатније (чете) јачине око 400 војника извршиле су напад на положаје 4. батаљона код пустаре Иноценц-двор. Пошто нису успеле да се проби-

1700 А¹⁰² Према извештају штаба бригаде (Архив ВИИ, кут. 1буа, рег. бр. 21-2) на положају 4. батаљона у 7.00 часова нападао је око 400 непријатељских војника, док се у непријатељским документима говори о свега два вода.

¹⁰³ Архив ВИИ, кут. 60, рег. бр. 9/1-2.

ЈУ дуж комуникације, део снага су упутиле летњим путем (од к. 212 ка поменутој пустари), с циљем да се заобиђе десно крило 4. батаљона. Истовремено је поновљен напад и дуж комуникације. Уочивши правовремено тај маневар, штаб батаљона је са истим циљем, заобилазним правцем, упутио свој вод из резерве. Крећући се покривеним земљиштем, тај вод је ударом у бок (из правца Купусаре — к. 212) изненадио и збунио непријатеља, тако да се у нереду повукао чак у Шид, а не у Сот. То је био, уједно и најпогоднији тренутак да 4. батаљон предузме гоњење и да без већих напора поново овлада Сотом и положајима испред њега. Међутим, штаб батаљона није тако поступио. Вероватно је сматрао да то прелази оквире његовог задатка, а можда није био ни свестан повољне ситуације. Није искључено да су оскудица у муницији и ноћ која се већ била спустила утицале на одлуку штаба батаљона. У сваком случају, важно је истаћи да је 4. батаљон и даље чврсто држао своје дотадашње положаје. Село Сот је те ноћи остало без посаде. Међутим, то нису знали ни штаб батаљона, ни штаб бригаде.¹⁰⁴

Други батаљон је посео положаје онако како је по заповести било предвиђено. У пролазу кроз Љубу штаб батаљона је наредио да се преко месних органа власти прикупи довољан број ашова и лопата, те је у рано јутро батаљон већ био укопан и спреман да дочека евентуално непријатељево појачање од Ердевика. Минери су поставили противтенковске мине на цести испред Љубе (к. 198). Један вод је распоређен и добро маскиран бочно према комуникацији и на ивици шуме Велики Бакоњ, у висини к. 162. Прва и 2. чета постављене су са обе стране комуникације, а 3. чета (без једног вода) задржана је у резерви. У 8.00 часова командир вода са к. 162 известио је да се цестом од Ердевика креће не-

¹⁰⁴ Архив ВИИ, кут. 213, док. бр. 3-34. У извештају начелника Главног штаба Војводине од Главног штаба Војводине тражи се да хитно упути један батаљон 8. војвођанске бригаде ради истовременог напада на Илок и Сот, »јер би било врло потребно« — каже се у извештају — »да се и Сот ликвидира«.

Д^оказује да и штаб 7. бригаде, одакле је 29. септембра упућен тај извештај, није био упознат са стварним стањем у Соту.

мачка колона, јачине око 250 војника, са истуреним деловима за осигурање. Била је то скупина од 100 до 150 гестаповаца из састава 711. немачког заштитног батаљона са око 100 наоружаних фолксдојчера и милиционера из Ердевика. Батаљон их је пустио на блиско одстојање и дочекао јаком унакрсном ватром. Иако изненађени, они су се брзо средили и сакрили у природне заклоне поред цесте, одакле су пружили жесток отпор. Дејствујући по плану, левокрилни вод из рејона к. 162 упутио је једну десетину са пушкомитраљезом да пресеке одступницу полуокруженим гестаповцима. Та десетина је одлично извршила задатак. Добивши ватру с лећа, Немци су се поколебали и почели повлачити према к. 154, преко Милин-дола.

Командант батаљона се таман припремио да да сигнал за општи јуриш ради уништења непријатеља, када се код левокрилне чете, у рејону Кулине (к. 175) зачула снажна ватра једне усташке јединице (око 150 усташа), која је покушала да безименим потоком заобиђе лево крило батаљона. Плашећи се да непријатељ продором кроз шуму правцем к. 178—село Љуба не изманеврише заседу и разбије је, командант батаљона је одустао од јуриша на полуокружене Немце. Уместо тога, он је наредио левокрилној чети да се рокира улево и да, по сваку цену, одбије усташки напад. У исто време на к. 178 упућена је батаљонска резерва, док је воду 3. чете у рејону к. 162 наређено да изврши бочни напад на непријатеља. Немци су искористили забуну команданта батаљона и вешто се извукли из заседе јаругом Милин-дол, према Ердерику. До 10.00 часова левокрилна чета, батаљонска резерва и вод са к. 162 успели су да одбију још неколико узастопних напада усташа и присиле их на повлачење. Тако се завршила прва интервенција Немаца, усташа и милиционера из Ердевика. Непријатељ је на бојишту оставио шест мртвих, а понео је око 20 мртвих и рањених војника. Два војника су заробљена.¹⁰³

ЛИКВИДАЦИЈА УПОРИШТА У ШАРЕНГРАДУ

Садејствујући бригади, према наређењу Главног штаба Војводине (оп. бр. 22 до 27. септембра), Јуришни батаљон 11. војвођанске бригаде напао је Шаренград (8 км западно од Илока). У њему, заправо у Ватрогасном дому и Житном магацину налазило се око 40 усташа, припадника 3. сатније 6. усташке бојне из Илока.

У нападу је учествовала само 1. чета, док су две чете (без једног вода) непосредно обезбеђивале напад од Илока, Бапске-Новак и Мохова. У резерви се налазио 1. вод 3. чете.

Батаљон је прикривено посео полазне положаје, на којима је сачекао знак за напад — почетак минобацачке ватре код Илока. У 6.20 часова командант батаљона је наредио да се чете повуку, јер се скоро разданило, а и магла се почела дизати, па је постојала опасност да буду откривене. Не знајући за узроке закашњења 7. бригаде, командант батаљона није смео ризиковати да сам нападне на истурено упориште Шаренград, без истовременог напада на Илок, који му је олакшавао извршење задатка и обезбеђивао десни бок и одступницу према Фрушкој гори. Неизвесност је прекинула минобацачка ватра, која се у 6.30 зачула од Илока.

Након борбе од 45 минута, 1. чета је успела да одбаци усташе из Житног магацина и Ватрогасног дома до пристаништа. Ту су се укрцале у чамце и завеслале низводно. На 1.500 метара од Шаренграда, веслајући поред десне обале Дунава, усташе су налетеле на вод 2. чете, који се налазио у заседи према Илоку. Вод је отворио плотунску паљбу по чамцима из којих се нико није спасио. Тако је већ у 9.00 часова потпуно уништена посада у Шаренграду. У тој акцији погинула су два, потопљено 19 и заробљено 10 припадника 6. усташке бојне. Заплењено је 13 кола разне војне опреме и материјала. Демолирано је дунавско пристаниште и потопљен један пристанишни шлеп.

Јуришни батаљон је остао у Шаренграду ради обезбеђења напада на Илок из правца Вуковара и Бапске-

-Новак. Прва чета је 29. септембра у 11 часова, по наређењу Главног штаба Војводине, упућена на комуникацију Шид—Илок, ради помоћи 4. батаљону 7. бригаде. Када је изашла из шуме, источно од села Моловин, наишла је на мање делове 8. ловачке пуковније, који су покушавали да заобиђу положаје 4. батаљона. Након краћег препуцавања, ти делови су се повукли. Пошто је код шумарске кућице ступила у везу са штабом 4. батаљона, чета је заноћила у пустари Иноценц-двор.

ДЕЈСТВА 30. СЕПТЕМБРА

Кишна ноћ 29/30. септембра, ако се изузму мања чаркања око Тврђаве и понеки хитац са Дунава, протекла је у миру. За то време извршена је попуна муницијом. У договору са представником Главног штаба Војводине, штаб бригаде је одлучио да напад на Тврђаву одложи за 30. септембар.¹⁰⁶

Док је 1. батаљон блокирао Тврђаву са источне и југоисточне стране и вршио реквизицију у Илоку, 3. батаљон се припремао за напад. Врло скучени простор око тврђавске капије није омогућавао ангажовање већих снага.

106 Интересантно је размотрити зашто се за напад на Тврђаву није искористила ноћ између 29/30. септембра, тим пре што је пролаз у Тврђаву водио једино кроз уску и добро брањену капију, па би напад ноћу био подеснији. Један од разлога је вероватно било и то што је непријатељ држао и неколико објеката испред улаза у Тврђаву и што се закаснило са попуном муницијом. Међутим, из извештаја начелника Главног штаба Војводине види се да су он и штаб бригаде одлучили да се у Илоку остане «ако буде потребно и неколико дана, све докле год буде изгледа да се банда може ликвидирати». То нас наводи на закључак да је штаб бригаде сматрао да би у директном Јуришу на тако јако утврђење изгинули многи борци и да се одлучио да претходно примени тактику »потпуне блокаде и изнуравања непријатеља«, коме је, наводно, било понестало воде и намирница. Најзад, није искључено да је штаб бригаде, пошто је Вероватно био упознат са предлогом начелника Главног штаба Војводине да се на том одсеку ангажује и 8. војвођанска бригада, можда очекивао усвајање тог предлога, што је пружало већу могућност да се отклони притисак који је 7. бригада трпела од Шиде и Ердевика.

Напад је почео у 9.00 часова дејством противколског топа иа бункер испред судске зграде и минобацача на Тврђаву. После неколико испалених граната, непријатељ се повукао из бункера. Тада је противколски топ довучен у једну капију, на 60 метара од бункера »Чаглин«. Гађајући искоса, са десне стране Александрове улице, »Чаглин« се није могао уништити топом, јер су гранате рикошетирали од овалне и чврсте куполе бункера. Од јаке митраљеске ватре из бункера погинула су два послужиоца топа. У међувремену, непријатељ је избачен из кафане »Крајновић«, па се »Чаглину« могло прићи и са западне стране. Уз његове зидове је постављен експлозив, па је и он убрзо неутрализован.

На црквеном торњу у Тврђави налазило се једно митраљеско гнездо чије је дејство било веома ефикасно. Ућуткала га је посада противколског топа непосредним гађањем, нишанаећи кроз цев.

До 12.00 часова уништен је и последњи бункер испред улаза, али је јуриш 3. батаљона, као и претходног дана, заустављен пред капијом Тврђаве. Непријатељ се очајнички бранио. Сва његова ватра била је усредсређена на свега 20 метара широк пролаз Тврђаве. Било је више него очигледно да је сваки покушај пробоја узалудан.

Од једног заробљеног милиционера сазнало се да је посада у Тврђави већ прилично деморализована и да на њу више не утичу претње гестаповских официра. Осим тога, морал посаде је сигурно поколебала несташица воде и намирница, велики број рањеника које нису могли евакуисати и учинак наших минобацачких граната које су запалиле једну зграду. Једина нада били су савезници на левој обали Дунава.¹⁰⁷

За време напада 3. батаљона на Тврђаву, са леве обале Дунава почеле су дејствовати мађарске обалске батерије. Тукле су положаје 1. батаљона. Истовремено

¹⁰⁷ Према причању заробљеника и мештана, једна група усташа се у току ноћи 29/30. неопажено пребацила преко Дунава и затражила помоћ од мађарских фашиста. Тој се верзији може веровати, јер су мађарски војници приликом интервенције добро знали колике партизанске снаге нападају Илок и где су им положаји.

се на Дунаву нојавило и неколико монитора. У Шаренграду је Један речни брод покушао да пристане уз обалу и искрца непријатељске војнике. Али није успео због потопљеног пристанишног шлепа, делимично и због ватре Јуришног батаљона.¹⁰⁹ Монитори су били оклопљени, добро наоружани, прилично брзи и способни за маневрисање. Пошумљена Нештинска ада и Велика ада омогућавале су им да се изненадно нојављују испред Илока и да се брзо повлаче у заклоне, чим добију ватру наших противколаца.

Што је дан више одмица⁰ ватра са монитора је постајала све јача и прецизнија. Нарочито су вишецевни топови («флакови») орзаметном палбом и серијом експлозија уносили немире међу нове борце. Вод 1. батаљона, који је био истурен на Малој ади, морао се повући у прве куће Нештинске улице. Монитори су тада пренели ватру на дони град. Плануло је неколико кућа, неке су оштећене, а рањено је и 8 бораца.¹⁰⁹

Око подне ватра са монитора је нешто ослабила да би у 15.00 часова достигла кулминацију. Један је, ипак, био толико несмотрен да се приближно обали, те га је Морнаричка чета II. бригаде, која се налазила на положају код Нештина тешко оштетила са неколико прецизних хитаца из противколског топа, после чега се насупокао на оближњи спруд. Приликом спасавања посаде, запажено је да је било доста рањених

ИНТЕРВЕНЦИЈА НЕПРИЈАТЕЉСКИХ СНАГА ИЗ ОКОЛНИХ ГАРНИЗОНА

Схвативши, најзад, да је нападнут само Илок и да посадама у Шиду и Ердевику не прети непосредна опасност, непријатељска команда^{ае} тек сутрадан усудила да удруженим снагама из околних гарнизона крене у помоћ посади у Илоку. У рашм преподневним часовима, у Ердевик су почела да пристижу немачко-усташка

Фраица Кафола, Франца Смолеа и Јосипа Шенера; Архив ВИИ, кут. 213, рег. бр. 5-34.

¹⁰⁹ Зборник, I, 8, док. бр. 182.

појачања из Сремске Митровице, Чалме и Кузмина. Између осталог, приспеле су и две артиљеријске батерије и четири тенка. Истовремено су из Шида према Соту кренули 1. бојна и делови 2. бојне 8. ловачке пуковније, са две батерије топова и осам тешких бацача. За интервенцију из правца Шида и Ердевика непријатељ је прикупио укупно око 2.300 војника, четири тенка, четири артиљеријске батерије и више тешких минобацача.¹¹⁰

Да би утврдио где су се тога дана налазиле заседе 7. бригаде, непријатељ је у току преподнева извиђао положаје 2. и 4. батаљона. При томе није презао ни од поступака који сеprotиве најосновнијим људским обзирима. Децу двеју сељанки из Ердевика, чији су мужеви били у партизанима, усташе су задржале као таоце, а њих су упутиле према положајима 2. батаљона. Запретивши да ће им стрељати децу, наредили су им да тачно установе где се налазе партизани и колико их има.¹¹¹ Дошавши до партизана, жене су бризнуле у плач и испричале шта се од њих тражи. Пошто је утврдио да говоре истину, командант батаљона их је пустио да се врате у Ердевик са поруком: »Чекамо вас на истим положајима.« При томе је мислио на положаје које су имали претходног дана. Упркос начелима будности и борбеног обезбеђења, оба батаљона су остала на положајима које су до тада држали. Једина измена распореда било је повлачење левокрилног вода 2. батаљона, који је био сувише истурен на ивицу шуме Велики Бакоњ.

На раскрсници путева (к. 207), иза 2. и 4. батаљона, налазила се 1. чета Јуришног батаљона, са задатком да обезбеди прихват 2. и 4. батаљона и заустави продор непријатеља према Илоку.

¹¹⁰ Архив ВИИ, кут. 1399 А, рег. бр. 21-2, кут. 60, рег. бр. 9/1-2 и кут. Ц-14, рег. бр. 58/13-1.

¹¹¹ Четврти батаљон је ухватио једног домаћег Немца — гестаповца, који је упућен из Шида. Преобучен у цивилно одело, изгледао је као сељак који трага за изгубљеном стоком. Испоставило се да је реч о обавештајцу који је имао задатак да извиди положаје 4. батаљона.

Установивши где се налазе положаји 2. и 4. батаљона, непријатељ је почео артиљеријску припрему истовремено из Сота и са истурених положаја код Ердевика. Четири артиљеријске батерије и преко 10 тешких минобацача тукло је неколико часова положаје батаљона. За то време пешадија је, у две нападне колоне и на оба правца, подилазила положајима батаљона.

У 13.00 часова једна већа колона усташа и Немаца, са четири тенка, избила је пред положаје 2. батаљона, у висини к. 198 и к. 175, и одмах, из покрета, прешла у напад. Упркос жестоком отпору 2. батаљона, непријатељ се обазриво, али и упорно пробијао дуж комуникације.

Крчећи пут пешадији, немачки тенкови су све чешће застајкивали и отварали топовску и митраљеску ватру по уоченим ватреним тачкама батаљона.

Убрзо је постао јасан разлог овакве обазривости и застајкивања. Непријатељ је сазнао да је цеста минирана у близини к. 198. Док су његови инжињерци радили на неутралисању мина, кроз шуму Блажевац и потоком источно од к. 175, под заштитом тенкова, две пешадијске колоне настојале су да заобиђу и обухвате крила 2. батаљона и избију у Љубу.

Правовремено уочивши намеру непријатеља и оценивши да ће његови тенкови убрзо продрети рашчишћеном цестом, командант 2. батаљона је одлучио да узастопним отпором дуж комуникације што дуже задржи непријатеља и да одсудну одбрану пружи на линији Дуга њива—Љуба—триг. 294. Остварујући ту замисао, батаљон је на више узастопних линија отпора (к. 217 и северно од к. 198, а затим на јужној ивици Љубе) натерао непријатеља да се развија за борбу. У 15.00 часова батаљон се налазио на линији Дуга њива—јужна ивица Љубе—југозападне падине брда Чаламбира (к. 249). Чета у центру, која се налазила на комуникацији и бранила Љубу, трпела је највећи непријатељев притисак, па је убрзо била приморана да се повуче на косе северно од тог села.

Пошто је заузео Љубу, непријатељ је поново покушао да обухвати крила 2. батаљона и на тај начин осло-

боди комуникацију за пролаз тенкова. Међутим, командант батаљона је усредсредио пажњу на комуникацију и на Лиске (триг. 294), најјачи топографско-географски објекат у рејону своје одбране. Таква процена и одлука команданта батаљона показала се, као што ће се касније видети, правилном. Триг 294 — Лиске и Брдо (к. 277) били су не само најјачи топографски објекти и најпогоднији за одбрану него и најзначајнији и за стабилност одбране батаљона и за повлачење 4. и Јуришног батаљона у правцу к. 207, па и за остале јединице 7. бригаде, које су се налазиле у Илоку. Без сумње, ако би ти положаји пали, оне би биле одсечене од Фрушке горе и угрожене из правца одакле су најмање очекивале непријатеља.

Непријатељ је брзо уочио значај Лиске. Пошто није успео да се пробије дуж комуникације, иако је бројно и технички био надмоћнији, он је пренео правац главног удара на лево крило 2. батаљона. У 16.00 часова једна његова ојачана пешадијска колона (око 350 војника) упорно је настојала да се пробије колским путем на правцу Поље—к. 249—Лиске, али није успела захваљујући жилавој одбрани левокрилне чете. Штавише, после једног снажног противнапада, колона је потиснута са јужних и југоисточних падина Лиске на комуникацији Љуба—Илок.

Због успешног дејства противтенковских пушака и ручних бацача »дон-була«, непријатељски тенкови се све до 17.30 часова нису усудили да крену даље из Љубе. Тада је пешадија успела да преко шуме Дуге њиве и Топовца заобиђе лево крило батаљона и поново избије на комуникацију. Да не би пала у окружење, деснокрилна чета се, по наређењу штаба батаљона, повукла на Брдо (к. 277), окренувши фронт према комуникацији. Пошто се истовремено и чета у центру мало повукла, фронт 2. батаљона је знатно сужен, па се сада могла усредсити гушћа и јача ватра на комуникацију, на коју је непријатељ вршио јак притисак да би се спојио са колоном која је преко шуме Топовац избила у рејон к. 253.

*

После снажне трочасовне артиљеријске и минобацачке ватре по положајима 4. батаљона на јужној ивици шуме Смрдан Д. (к. 221), око 1.000 припадника 8. ловачке пуковније и изванредан број Немаца кренули су у 15.00 часова комуникацијом према пустари Иноценц-двор. Колона се кретала прилично неорпезно, те је наишла на добро утврђен и маскиран 4. батаљон.¹¹² Када је чело непријатељске колоне пришло сасвим близу, и када је, приметивши једног нашег борца у немачкој униформи, збуњено застало, комесар батаљона је изненада отворио ватру из свог аутомата, што је био знак и за сва остала оруђа. Непријатељ је у првом ватреном удару, према сопственом признању, имао око 50 мртвих и рањених на цести и испред шумарске куће.¹¹³

Чим су схватиле шта се десило са челном сатнијом, две бојне су, користећи се нагибом земљишта, кренуле лево и десно од цесте да заобиђу крила 4. батаљона. Распоређен на релативно малом простору око шумарске куће, малобројни 4. батаљон се са своје две чете убрзо нашао и полуокружењу. Ускоро су артиљеријске батерије и минобацачи поново отворили много прецизнију ватру. Бројно далеко јачи, непријатељ је све више заламао крилима и стезао обруч око батаљона. До 17.00 часова 4. батаљон је одбио још два јуриша са крила и бокова, али је непријатељ, напослетку, успео да се пробије у шуму Смрдан Д., усмеравајући правац напада летњим путем од Иноценц-двора ка к. 171, како би шумским пресеком (североисточно од к. 171) избио на раскрсницу путева (к. 207) и Велико брдо. У исто време, он је вршио и фронталан притисак дуж комуникације и источно од ње, заобилазећи шумарску кућу. Пошто је батаљону понестало муниције, пушкомитраљежи су тукли само краткотрајним рафалима или појединачном палбом. Непријатељ је то осетио, па је стално појачавао притисак. На десном крилу продро је у бли-

¹¹² Командовање 4. батаљоном другог дана борбе, због болестн команданта, преузео је комесар батаљона Мирослав Демировић Бели, који је, иако рањен у главу у претходној акцији, у Соту, успешно обавио ту дужност.

¹¹³ Архив ВИИ, кут. 60, рег. бр. 9/1.

зини к. 171 и припремао се за општи јуриш. У таквој ситуацији 4. батаљон је преко заменика комесара бригаде добио наређење да се повуче на раскрсницу путева (к. 207). Био је то последњи тренутак за повлачење.

Батаљон се дуж комуникације повлачио без прека све до надомак раскрснице. Ту се сукобио са непријатељском колоном која је из правца к. 171 избила на комуникацију и нашла му се за леђима. У краткој трајној борби прса у прса, непријатељева бројна надмоћност дошла је до пуног изражаја. Пошто је 2. бојна наступала дуж комуникације, 4. батаљон се изненада нашао под унакрсном ватром, те је одступање комуникацијом у правцу к. 207 било немогуће. Остао је слободан једино правац источно од комуникације, према Широкој шуми. По плану одбране и наређењу штаба бригаде, требало је да се 4. батаљон повуче на саму раскрсницу (к. 207) и западно од ње, а Јуришна чета да се постави иза источног крака комуникације, којим се излази из с. Љубе. Међутим, батаљон је био приморан да се повуче на исток.

Овладавши комуникацијом према Илоку, непријатељ није ни покушао да гони 4. батаљон, већ је приступио формирању колоне. За то време, након што је прешао крак цесте који води од Љубе и рањенике, пратеће делове и оне који су остали без муниције упутио према к. 214, штаб 4. батаљона је, са остатком снага, посео канал дуж цесте која води од Љубе (улево од Јуришног батаљона 11. бригаде) и припремио се за бочно дејство на непријатеља, који се кретао цестом од Сота ка Илоку.

Будући да се налазила на уској преседлини, на споју два гребена и две комуникације, кота 207 је постала веома значајна. Од ње се благом и прегледном косом спушта цеста према Илоку. Лево и десно терен је стрм и испресецан. На самој преседлини, широкој свега неколико стотина метара, иза које се налази мало шири и за одбрану прилично повољан плато Велико брдо, снагама једног ојачаног батаљона могла се задржати не само 8. ловачка пуковнија него и јаче снаге. Да се после ослобођења Илока 3. батаљон поставио, као што је по заповести било предвиђено, ситуација би била са-

свим друкчија. Међутим, на том месту непријатељу су се супротставили само једна чета Јуришног батаљона и делови исцрпљеног 4. батаљона, који је уз то остао без муниције.

Пред вече, кад се непријатељска колона приближила раскрсници, делови 4. батаљона су отворили бочну ватру по колони. Изненађени непријатељ се одмах склонио у канал, лево од цесте. Западно од к. 207 није било наших снага, па се непријатељ убрзо прибрао. Остављајући мањи део снага да врши притисак на к. 207, са главнином је кренуо према Илоку, заобилазећи десно крило 1. чете Јуришног батаљона. Пошто су одбили још један слабији напад на к. 207, по наређењу штаба бригаде, 1. чета и 4. батаљон су се повукли у правцу Визића. У 18.00 часова престао је сваки отпор и на коти 207.¹¹⁴

ДЕСАНТ МАБАРСКЕ РЕЧНЕ ФЛОТИЛЕ

У 15.30 часова, после јаке артиљеријске ватре са монитора и са леве обале Дунава, штаб бригаде је добио извештај да се у рејону М. Локве искрцао јачи одред мађарских војника. Иако се тако нешто могло очекивати, после дводневног бомбардовања наших положаја, та вест је унела извесну пометњу у наше штабове, јер је дошла у најнезгоднијем тренутку. Сва пажња штаба бригаде била је усмерена према 2. и 4. батаљону, који су све теже одолевали настојању јаких непријатељских снага да се до мрака пробију у Илок. Дводневне

¹¹⁴ Чете Јуришног батаљона биле су малобројне, највише 60 до 70 бораца, али састављене већином од старих и искусних бораца и бивших диверзаната.

Од 29. септембра око 15.00 часова 1. чета Јуришног батаљона била је придата и подређена штабу 4. батаљона, на пустири Иноценц-двор, а не на пустири Принциповац, као што се каже у извештају штаба 11. бригаде. По наређењу штаба 4. батаљона, она је остављена на к. 207 у другом ешелону. На том месту требало је да обезбеди прихват 4. батаљона и заједно са њим пружи одсудну одбрану на раскрсници путева (к. 207).

Р^{ем}* извештају штаба 11. бригаде (Зборник I и док. 182), у тој оорби 1. чета Јуришног батаљона имала је два мртва и седам рањених, а непријатељ 60 мртвих и рањених. Очигледно је да су непријатељеви губици преувеличани. Уосталом, у извештају има много нетачних, па чак и контрадикторних података. На пример, у њему се тврди да је Шаренград нападнут 28. сеп-

борбе и непрекидне временске непогоде исцрпеле су борце 2. и 4. батаљона, а у самом Илоку стање је остало непромењено. Резерве су упућене на положаје (једна чета 3. батаљона у правцу пустаре Принциповац, а 1. чета 1. батаљона у висини к. 111) чим се сазнало да непријатељ заобилази положаје 2. и 4. батаљона и подилази к. 207. Такође, ангажоване су и све остале снаге. Да се мађарско дводневно узнемиравање са леве обале Дунава озбиљније схватило, Јуришни батаљон из Шаренграда могао се привући мало ближе Илоку, на положај десне обале Дунава—М. Локва—Шмитовац—Церја. То би сигурно осујетило десант Мађарске речне флотиле. Али, за то је било касно. Једино што се могло урадити било је повлачење из Илока.

Одлуку о повлачењу донео је штаб бригаде у 16.00 часова. Повлачење је текло према плану и у најбољем реду. Још за видела из Илока су евакуисани сви рањеници и око 160 кола ратног плена. Затим су извучени топови и минобацачи. Од непријатеља у Тврђави прво се одвојио 3. батаљон, са којим је одступио и штаб бригаде. Најзад, у 18.30 часова, док је непријатељ са западне и југозападне стране улазио у Илок, повукао се и 1. батаљон, праћен снажном стрељачком ватром из Илока и топовском ватром са Дунава. Трећи батаљон се повукао до Сусека, где се сместио на кантоновање, а 1. батаљон је заноћио у Нештину (6 км источно од Илока).

тембра, значи, дан пре напада на Илок, иако је непобитно, и према нашим и према непријатељевим документима, да су оба гарнизона нападнута у исто време (29. септембра). За 1. чету Јуришног батаљона каже се да је 28. септембра водила борбу на пустари Принциповац. Међутим, непријатељ ни 28. ни 29. септембра није стигао до Принциповца, па чак ни до к. 207. Он је тек 30. септембра у 18.00 часова прошао кроз пустару Принциповац, и то без борбе, пошто су се наше јединице повукле. У поменутом извештају има нетачности у погледу дејства осталих делова II. бригаде. На пример, тврди се да је Пољопривредна школа ликвидирана противколским топом, иако топ није употребљен при нападу на Пољопривредну школу. Ликвидирање бункера »Чаглин« такође се приписује дејству противколског топа, мада су га ликвидирали диверзанти после неуспешног дејства тог топа. Извештај је вероватно писао неки од чланова штаба II. бригаде који није био са Јуришним батаљоном код Илока.

После повлачења са раскрснице (к. 207), 4. батаљон се прикупио у шуми Требљевина.¹¹⁵ Након што се средио и формирао маршевску колону, упутио се у правцу Визића. Изненада, у шуми Чуковац (североисточно од к. 249) батаљон је наишао на непријатељску колону, која се правцем шума Велики Бакоњ—Скандала—Чаковац пробијала према Илоку.¹¹⁶ Након краћег жестоког окршаја, у коме су погинула три борца, а неколико рањено, 4. батаљон се повукао јужно од шуме Чуковац.

Све до 18.00 часова, 2. батаљон је успешно, али и тешко, одолевао непријатељевим нападима на положаје северно и северозападно од Љуба. Упутивши један део својих снага преко шуме Топовац, непријатељ је успео да заобиђе десно крило и угрози бок и позадину батаљона. После тога је почео систематски да потискује батаљон са комуникације у правцу к. 277, с намером да ослободи пролаз својим тенковима. Веза батаљона са штабом бригаде била је прекинута, а такође и са десним суседом, 4. батаљоном. По затишју на том правцу, командант батаљона је закључио да се непријатељ пробио преко к. 207. Ускоро су се вратили курири које је послао према Илоку. Они су известили да се бригада повукла из Илока и да на к. 207 нема наших јединица. Тада се и 2. батаљон, који се већ налазио у полуокружењу, повукао у правцу Визића. При повлачењу кроз шуму Чуковац, наишао је на поприште на коме је борбу водио 4. батаљон, само десетак минута раније. Тако је штаб 2. батаљона сазнао да је непријатељ успео да заобиђе и лево крило његовог батаљона. Правовременим извлачењем батаљон је успео да избегне потпуно окружење. У 23.00 часа он је стигао у Визић и преузео обезбеђење према Илоку и Ердевику.¹¹⁷

¹¹⁵ Још у току борбе код раскрснице путева, штаб бригаде је упутио курира са наређењем за повлачење. Курир је, по свој прилици погинуо, или је ухваћен, јер штаб 4. батаљона није добио то наређење.

¹¹⁶ Идентитет и јачина колоне нису утврђени. Вероватно је то оило ново појачање из Ердевика, упућено преко шуме Велики Бакоњ, с обзиром на то да непријатељ није успео да маневром преко Лиске (к. 294) заобиђе лево крило 2. батаљона.

¹¹⁷ Изјава команданта 2. батаљона Буре Рамаса.

Тако се завршила та до тада највећа акција 7. војвођанске бригаде. Непријатељ је претрпео тешке губитке: 229 мртвих, 77 заробљених војника и официра, а приближно толико било је и рањено.¹¹⁸ Бригада је задобила прилично велики плен: један тешки митраљез »брета«, један пушкомитраљез, 263 пушке, 13.000 метака, 16 ручних бомби и око 170 кола разног ратног материјала, лекова и намирница. Сем тога, заплењена је и велика количина новца из државних установа тзв. Независне Државе Хрватске. Морнаричка чета је оштетила речни брод Мађарске речне флотиле, а Јуришни батаљон је потопио пристанишни шлеп.

Из строја бригаде и Јуришног батаљона избачено је укупно 88 бораца. Бригада је имала 15 погинулих, 50 рањених и девет несталих бораца, а Јуришни батаљон четири погинула и 10 рањених.¹¹⁹

Акција на Илок представља поучан пример напада партизанске бригаде на добро утврђено упориште у дубокој позадини непријатеља, при чему је нападач требало да води и тешке борбе против много надмоћнијих снага које су интервенисале из суседних гарнизона. У борби против добро утврђеног и бројно и технички

118 Архив ВИИ, кут. 60, рег. бр. 9/1-2. Подаци о губицима узети су из иаших извора, јер су непријатељеви подаци непотпуни, или их нема. Постоје сигурни подаци само за 8. ловачку пуковнију, из које је, према извештају 2. зборног подручја, само у току 30. септембра на правцу Шид—Илок погинуло 11, а рањено 39 војника, а према извештају 4. оружанске пуковније, на правцу Ердевик—Илок, у току 29. септембра погинуло је пет, нестала су два и рањено је пет војника.

Према истом извештају, у Илоку је било 10 до 11 мртвих, 35 рањених и 21 нестали војник, а »комунисти су повели собом 68 особа од којих се повратило 28, а за судбину осталих се не зна«. За посаду у Шаренграду у том извештају каже се следеће: »Истодобно комунисти су напали и усташку посаду у Шаренграду (8 км западно од Илока), коју су савладали и село опљачкали«. Међутим, недостају изворни подаци о немачким и маварским губицима, па се претпоставља да су наши подаци

надмоћнијег непријатеља, нападач је првенствено рачунао на морално-политички фактор и елемент изненађења.

Циљ напада — »ослобођење западног дела Фрушке горе«, који је, по сугестији Главног штаба Војводине, поставио себи штаб бригаде, прелазео је оквире и могућности једне партизанске бригаде у којој су 50 процената чинили нови борци. Поред тога, многи су били ненаоружани.

И поред великог залагања и успешно изведених материјално-техничких и морално-политичких припрема, успелог маневра и тајног груписања снага пре акције, штаб бригаде је направио неколико пропуста, нарочито у процесу припрема за извођење те врло сложене акције. Набројаћемо само неке: површна и нереална процена снага и упоришта и њихове спремности за борбу, запостављање могућности непријатељеве интервенције са Дунава, слаба процена времена, односно атмосферских прилика, што је довело до закашњења акције за читава два сата, недовољно познавање система непријатељеве одбране, а посебно пренебрегавање таквог кључног објекта као што је била Тврђава, о којој у заповести нема ни речи, тако да су борци за њу сазнали тек када су се нашли под њеним зидинама.

(Зборник I, стр. 468 и 474) приближно тачни. Изузетак чини извештај 11. бригаде, о којем је већ било речи. Према том извештају, 1. чети Јуришног батаљона приписује се да је за два дана борбе на комуникацији Шид—Илок убила и ранила преко 80 непријатељских војника што није потврђено. На основу изнетог као истини најближе, усвојили смо податке о губицима изнете у књизи Сретџ Савића: »Срем у НОБ«, стр. 455 и Зборник I, 8, док. бр. 182 и 183.

119 Према извештају штаба бригаде, у тој борби посебно СУ се истакли Илија Свилокос, Мустафа Курбеговић, Незир Пашкић, Абдулах Карамехмедовић, Будимир Фабијан, Стево Бендер, Томо Бошњакковић, Стјепан Мећеш, Мирко Зајц и Шабан Нешковић из 3. батаљона; Миленко Чобановић, Славица Бурђевић Бела, Муни Вукалић, Андрија Лабош и Иван Бобоша из 1. батаљона; Иван Мусинов, Саит Манарбајев, Буро Гањин, Павел 1 радна и Тимотеј Сандалов из 4. батаљона.

У заповести за напад није одређен правац главног удара. У конкретном случају, он је морао бити усмерен на Тврђаву, као кључни објекат и тежиште одбране Илока. Тактика »концентричног напада« уместо изненадног и силовитог продора у Тврђаву, погодовала је браниоцу и омогућила му да се среди, поврати пољупљани морал, па чак и да повремено преузима иницијативу (противнапад и жестоке борбе за улаз у Тврђаву).

У појединим фазама борбе није командовање било на висини. У одсудним тренуцима изостала је иницијатива нижих штабова, а посебно штаба 3. батаљона, на чије су одлуке непосредно утицали чланови штаба бригаде и представник Главног штаба Војводине. Чак би се и штабовима батаљона који су дејствовали на потпуно одвојеним правцима, упркос успешно обављеном задатку, могло замерити да нису показали довољно самоиницијативе (дводневно задржавање на истим положајима, непредузимање гоњења, када је непријатељ, очигледно разбијен, побегао из Сота, слабе обавештајне делатности и сл.).

Но, без обзира на све, та акција је имала позитиван биланс. Одјек борбе брзо се пронео Сремом и Бачком. Морални ефекат победе испољио се у масовном приливу нових бораца, нарочито у новоформираном Бачко-паланачком, Новосадском и Шајкашком партизанском одреду. Непријатељ је тучен тамо где се до тада осећао најсигурнијим. Међу великим бројем његових војника који су избачени из строја били су и многи злочинци из тога краја. Велика количина ратног плена и оружја послужила је, у првом реду, за наоружање још ненаоружаних и слабо одевених бораца. У сваком случају, најдрагоценији резултат акције манифестовао се у томе што је бригада из ње изашла ојачана богатим искуством и поверењем у своје снаге и могућности. До јуче колебљиви, пребегли домобрански војници и новомобилисани борци изашли су из те борбе скоро препорођени. Ако је до тада и постојало извесно неповерење између старих и нових бораца, оно је после илочке акци-

је потиснуто ратним другарством. Стечено борбено искуство искоришћено је касније, приликом напада на Сремску Каменицу, Врдник, Батину, Белишће, Болман, Јосиповац и друга упоришта, на која је 7. бригада нападала с много више смелости и успеха.¹²⁰

СУКОБ КОД НЕШТИНА

Супротно уобичајеној тактици да се после веће акције јединице одводе што даље од места напада, овога пута штаб бригаде је поступио другачије. У жељи да са непријатељем и даље одржи контакт и да му својом близином и присуством угрожава безбедност и пољуљани морал, те да одбрани слободну територију од његових испада, штаб бригаде је разместио своје јединице у прва оближња места, на свега 5 до 8 километара удаљена од Илока. Тако се 1. батаљон разместио у Нештину (5 км источно од Илока), 2. батаљон у Визићу, 3. у Сусеку, а 4. батаљон у Бингулској планини.

Штаб бригаде је тако поступио јер је знао да се после нашег повлачења у Илоку прикупило око 2.000 непријатељских војника, са неколико тенкова, једним дивизионом топова и већим бројем минобацачког оружја. Маћарски ратни бродови и даље су патролирали између Илока и Нештина, па се оправдано претпостављало да ће непријатељ предузети неке мере у правцу наше слободне територије. Наређујући потчињеним штабовима батаљона потребну будност, он им је истовремено сугерирао да без потребе не прихватају озбиљнију борбу, већ да људству обезбеде потребан одмор, а себи слободу маневра.

Међутим, штаб 1. батаљона није озбиљно схватио та упозорења. Вероватно, сматрајући да је непријатељ после напада на Илок добио добру лекцију и да се после толиких губитака и страха неће усудити на било

¹²⁰ Ту акцију смо детаљније описали, јер је веома поучна за изучавање и уопштавање искустава НОР-а и дејстава наших Јединица у равничарским крајевима.

какве испаде, штаб батаљона се задовољио тиме што је на излазу из Нештина у правцу Илока истурио једну десетину.

Штаб је, изгледа, изгубио из вида не само основно правило будности него и врло неповољан положај Нештина за одбрану. Смештен у једној ували на самој обали Дунава и удаљен свега неколико километара од Илока, на откривеном и комуникативном земљишту, Нештин је просто изазивао илочке фашисте на акцију. Будући да су знали да се у селу налази један батаљон партизана, они су хтели да искористе добијено појачање, посебно тенкове и артиљерију за напад на ту најистуренију партизанску предстражу. План напада био је врло једноставан. Заобилазећи Нештин са југа и југоистока, одвојити партизане од Фрушке горе, набацивати их на Дунав и уништити их уз помоћ артиљерије и подршке мађарских монитора са Дунава.

Преморени и исцрпљени од тродневних уличних борби и временских непогода, борци 1. батаљона су једва сачекали да се разместе за одмор и склоне од несносне кише. Иако су стигли ноћу, становници тог партизанског села дочекали су их срдечно и топло. Нахранили су их, сместили на спавање, осушили њихову мокру одећу и обућу...

Сутрадан, док су се борци још увек одмарали, чистили своје оружје и одећу, изненада су заштектали пушкомитраљеци. Прикривено, кроз винограде и увале, на јужну и југоисточну ивицу села избило је око 300 припадника 6. усташке бојне и 8. ловачке пуковније. Истовремено, на Нештин је отворена јака ватра из Две хаубице и са мађарских монитора. Борци из стражарског одељења приметили су усташе тек када су избиле у непосредну близину. Отворили су ватру по непријатељском стрељачком строју. Непријатељ је залегао по косама изнад села и, такође, отворио ватру по Устумараним борцима батаљона у селу.

Наредивши осталим четама да се повлаче, командант батаљона је повео 1. чету на јуриш. Пењући се уз стрме обронке под кишом метака, 1. чета је у једном

силовитом налету успела да одбаци непријатеља са јужне ивице села. Избивши на равни плато и брисани простор, 1. чета, захваћена јаком митраљеском и минобачачком ватром, присиљена је да залегне и прекине даљи јуриш. Било је то ипак довољно да се народ и остали делови батаљона извуку из села. Све до 17.30 часова 1. чета је успешно спречавала непријатељеве покушаје да продре у село. У први сумрак усташе су се вратиле у Илок, а 1. чета је продужила за батаљоном у правцу Рохал-база. У току борбе рањена су три борца. Непријатељски губици нису познати.

НАПАДИ НА НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ТРАНСПОРТЕ И КОЛОНЕ У ПОВЛАЧЕЊУ

Наредних пет дана бригада је остала у селима Бипша, Визић и Бингулска планина (Пиштинац) вршећи извиђачку активност у правцу Илока, Чалме и Ердевица. Тај предах искориштен је за сређивање јединица, попуну муницијом и поправку одеће и обуће која је била у лошем стању.

Да би се зауставило некажњено и неометано извлачење непријатељских транспортних колона из Србије и Београда, Главни штаб НОВ и ПО Војводине 5. октобра наређује штабу 7. бригаде да своје батаљоне пребаци на централни део Фрушке горе, одакле је лакше могао нападати главну комуникацију Београд—Загреб, и спречавати непријатељске упаде на слободну територију. Тако је још истог дана 1. батаљон пребачен у Шуљам и Велике Радинце, 4. батаљон се пребацио у Манђелос, а 3. у Бешеново, Малу Ремету и Стејановце. Други батаљон је остао и даље у Лежмиру и Шишатовцу ради контроле комуникације Сремска Митровица—Чалма—Ердевик—Илок.

Шестог октобра 1944. године, наредбом Главног штаба НОВ и ПО Војводине (оп. бр. 37) формирана је 3. војвођанска дивизија, у чији састав је, поред 9. и 10. бригаде, ушла и 7. војвођанска бригада. Дивизија је остављена под непосредном командом Главног штаба.

Већ 13. октобра, након неколико дана, та наредба је стављена ван снаге. Новом Наредбом Главног штаба Војводине (бр. 40/44) формирана је Сремска оперативна зона на челу са Петром Матићем Дулетом, под чију команду су стављене 7, 9, 10. и 11. војвођанска бригада.

У саставу Сремске оперативне зоне, 7. војвођанска бригада је у октобру месецу одиграла врло значајну улогу у том делу Срема и непосредној позадини непријатељског фронта. Поред одбране слободне територије и напада на непријатељске гарнизоне, ништа мање значајан задатак био је и непрекидно угрожавање непријатељског саобраћаја, веза и комуникација којим су се повлачиле његове колоне. Био је то период даноноћних заседа, диверзија и борби на главној непријатељској саобраћајници, а посебно на њеном одсеку између Руме и Сремске Митровице. Описаћемо неколико таквих акција.

Ноћу 9/10. октобра 1. и 4. батаљон бригаде поставили су заседу на прузи Вогањ—Сремска Митровица. Том приликом уништен је један непријатељски транспортни воз и на неколико места порушена пруга. Након краћег пушкарања са непријатељевим деловима за обезбеђење, батаљони су се повукли без губитака. Наредне ноћи (10/11. октобра) поново су сва четири батаљона пошла у заседу на комуникације. Први батаљон је на цести Лаћарак—Сремска Митровица сачекао у заседи једну непријатељску моторизовану колону. Иако му је непријатељска колона дошла са супротне и неочекиване стране, батаљон је прихватио борбу и том приликом уништио једна борна кола. Други батаљон се поставио у заседу на прузи Сремски Карловци—Чортановци. Непријатељ је изгледа открио његово присуство и зауставио кретање возова. Ујутро је штаб батаљона наредио повлачење, уз претходно минирање пруге.¹²¹ Трећи батаљон се исте ноћи поставио у заседу на интернационалном путу Инђија—Нови Сад. Упркос добро организованог заседи на Банстољу, због тврде бетонске подлоге минерима није успело да благовремено минирају пут, па је непријатељска тенковска и мото-механизована колона, заобилазећи већ постављене мине, протутњала неоштећена према Новом Саду, испраћена рафалима озлојећених бораца 3. батаљона. •

Дана 12/13. октобра 1. и 4. батаљон бригаде пошли су да сруше комуникације између Вогња и Сремске Ми-

121 Архив ВИИ, к. 1400 А, рег. бр. 1-6 и к. 1399, рег. бр. 26-2.

тровице. Непријатељ више није дозволио да буде изненаћен, па је и сам припремио заседе нашим батаљонима. Након краћег пушкарања, батаљони су се повукли необављеног задатка.

Сутрадан, 13/14. октобра, 4. батаљон се послужио лукавством. Уместо да упути своје чете на места где су их очекивале непријатељске заседе, штаб батаљона прави заобилазни маневар и у непосредној близини железничке станице Вогањ и Сремска Митровица минира и кида железничку пругу у укупној дужини од 120 метара. Изненаћен таквом дрскошћу, непријатељ отвара бесомучну паљбу дуж целе комуникације, откривши при томе места својих заседа. У том нападу убијена су два усташка војника и рањен један усташки официр. Четврти батаљон није имао губитака.

Наредна два дана, 15. и 16. октобра, 1. и 4. батаљон поново су угрожавали комуникацију Рума—Сремска Митровица.¹²²

У време најжешћих борби за Београд, непријатељ је био присиљен да одваја своје оперативне јединице да би обезбедио пролаз комуникацијама Рума—Сремска Митровица—Шид. Он буквално запоседа главну саобраћајницу својом војском и композицијама, које у непрекидном низу стоје на једном колосеку. На другом колосеку се одвија саобраћај, али најчешће само дању и са великим прекидима. Око пруге се копају ровови и поставља бодљикава жица.

Знајући за то, штаб бригаде не напада више фронтално на комуникације. На главној саобраћајници Рума—Сремска Митровица, остављен је само 1. батаљон, који добија пуну иницијативу у погледу избора места за диверзију и постављање заседа. Подељен по четама и водовима, па чак и мањим диверзантским групама, 1. батаљон све до 23. октобра остаје на том терену, вршећи непрекидан притисак и напад на поседнуту комуникацију. Две чете 1. батаљона су ноћу 18/19. октобра, пробијајући се кроз уске међупросторе у близини железничке станице Сремска Митровица, успеле да поки-

¹²² Исто, к. 1399 А, док. 31-2, 34-1 и 36-1.

дају пругу на осам места и западно од Вогња у дужини од 300 метара. Ноћу 20/21. октобра пруга је на истој релацији прекинута још три пута. Двадесет другог октобра 3. чета 1. батаљона успева да се пробије преко поседнуте железничке пруге и постави заседу на путу Вогањ—Сремска Митровица. У 21.00 час на заседу налази једна моторизована и запрежна колона. После изненадне и снажне ватре запаљен је камион и двоја запрежна кола. Убијено је 15 и заробљена су три непријатељска војника. У камиону се налазила већа количина нове зимске одеће и обуће, коју су борци покупили и у заплењеним запрежним колима пребацили у Фрушку гору. Било је то довољно да се обуче и обује цео батаљон, док је 100 пари одеће и обуће упућено бригадној интендантури.¹²³

Остале батаљоне, штаб бригаде је пребацио на источни део Фрушке горе и комуникације које изводе према Новом Саду, Иригу и Руми. Својим диверзијама и свакодневним нападима 2. и 4. батаљон готово у потпуности онеспособљавају железничку комуникацију Рума—Врдник и Беочин—Сремска Каменица.¹²⁴

БОРБА КОД НЕРАДИНА

Источни део Фрушке горе попримио је тих дана изузетно велики значај. Преко њега је ишло неколико оперативно-тактичких праваца, које је непријатељ желео искористити за повлачење из Београда. На првом месту — то је био интернационални пут и железничка комуникација Београд—Нови Сад. Такође, све значајнија постајала је комуникација Нови Сад—Иришки Венац—Рума, због брзог продора трупа Црвене армије преко Тисе, тако да су се непријатељске снаге у Бачкој и Новом Саду могле врло лако наћи у окружењу. Сем тога, источне падине Фрушке горе пружале су идеалне услове непријатељу да ослонцем на њих и канал Јарчи-

Н. А. Р. В. В. И. > к. 1399 А, док. 34-2, 56-3/2, 41-2, 22-2, 49-2
и к. 1400 А, док. 1-1.
124 Архив В. И. И., к. 1399 А, док. 56-3/2 и 41-2, 22-2.

на изгради нову одбрамбену линију, на којој би, после пада Београда, могао зауставити продор наших јединица кроз Срем. У том делу Срема (Инђија, Бешка, Крчедин, Марадик) налазило се око 7.000 припадника немачке националне мањине и фолксдојчера, које је требало евакуисати. Ту су се налазиле и још увек јаке непријатељске посаде и помоћне снаге, радионица за поправку тенкова (Инђија), покретна војна болница, барутни магацин и повелики окупациони и војнопозадински апарат.

Будући да је магистрала Београд—Загреб постала претесна и да је била у честом застоју због свакодневних рушења, непријатељске снаге из источног и североисточног Срема биле су упућене на комуникацију Бешка—Крушедол—Ириг. Све те околности имао је у виду Главни штаб Војводине, односно штаб 3. војвођанске дивизије, када је својим наређењем (оп. бр. I/44) од 9. октобра на тај терен упутио 7. војвођанску бригаду.

До почетка октобра у том делу Срема оперисала је 8. војвођанска бригада и неки делови 6. војвођанске бригаде. Преласком 8. бригаде у Банат, а 6. бригаде у Србију, та територија је остала непокривена, те је одлука о рокирању 7. војвођанске бригаде донета у последњем тренутку.

Истог дана (11. октобра) када су се 2. и 3. батаљон пребацили на ту територију и сместили у Нерадин ради одмора, добили су извештај да се комуникацијом Крушедол—Ириг креће једна велика непријатељска пешадијска, а одмах за њом и мото-механизована колона. Била је то, у ствари, колона немачких заробљеника састављена претежно од Италијана, Руса и Румуна, коју је спроводило око 150 немачких војника и једна моторизована колона у којој се налазило и десетак тенкова и борних кола. Гоњена кундацима и у стопу праћена немачким тенковима, та колона је брзо одмицала према Иригу. Сазнавши да се у колони налазе заробљеници, штаб бригаде се краће време колебао да је нападне, због могућности да од јаке стрељачке ватре настрадају недужни људи. Ипак, одлучено је да се она нападне изненадним јуришем оба батаљона. Једна чета 2. батаљо-

на упућена је трчећим кораком да код потока Кајновац нападне и застави чело колоне. Остале чете батаљона требало је да нападну главнину, а чете 3. батаљона зачеље колоне, односно њен моторизовани део.

Због благо уздигнутог и прегледног терена, непријатељ је приметио припрему и покрет наших јединица, па је још брже потерао заробљенике према Иригу. Оценивши да наши борци не гађају заробљеничку колону, Немци су искористили ту околност, помешали се са њима и отворили бесомучну аутоматску ватру по нашим стрељачким стројевима. Због немогућности да одговоре истом мером и због краћег колебања наших штабова и команди чета да одмах предузму јуриш, само је један релативно мали број заробљеника успео да се одвоји од својих пратилаца и пређе на нашу страну. Ослобођено је свега 19 Италијана, четири Румуна и 15 југословенских комуниста и симпатизера НОП-а, који су спровођени из логора на Сајмишту и из Земуна.

Напад на зачеље немачке колоне дао је далеко боље резултате. Након снажне бочне ватре и силовитог јуриша, јединицама 2. и 3. батаљона пошло је за руком да пресеку комуникацију Ириг—Крушедол и направе прави дармар у непријатељевој моторизованој колони. Заплењена су три камиона-цистерне са бензином, један камион са аутомобилским гумама, два камиона са аутомобилским моторима и три аутомобилске приколице са другом опремом. Немачки војници су се разбежали по кукурузима и прикључили својој колони тек у Иригу. Наше јединице су имале свега три рањена борца. Ватра и дим запаљеног бензина и смрад нагорелих аутомобилских гума дуго се још ширио са цесте.¹²⁵ Интервентељу је пошло за руком да прикупи своје разбијене делове и повуче се у правцу Ирига и Крушедола.

Да би повратили ову комуникацију, која је за њих одЈедном добила велики значај, Немци су око 16.00 часова отпочели напад на село Нерадин, истовремено са правца Ирига и Крушедола. Ради подршке напада, у Крушедол су довучени флакови и топови немачке про-

125 Архив ВИИ, кут. 1400 А, док. 22-2.

тивавионске дивизије из Старе Пазове, а са иришког вашаришта отпочела је непрекидна ватра једне батерије топова од 105 мм. После краће и жестоке борбе у којој је непријатељ наишао на жилави отпор и јаку стрељачку и минобацачку ватру, он је био приморан да се врати на своје полазне положаје.

»11.10. око 13.30 сати« — пише у извештају 4. оружане пуковније — »на путу Крушедол—Ириг (4 км си. од Ирига) комунисти су покушали ослободити 3.000 засужњених Руса, Талијана, Румуна и комуниста, које су немачки војници спроводили. Након 5 сати борбе, спроводницима је стигла помоћ и нападач је одбијен. На нашој страни погинула су двојица, а комунистички губици су непознати...«

Комуникација Крушедол—Ириг била је у прекиду и под контролом наших јединица пуна 24 часа. Непријатељев притисак постајао је све јачи, јер су из правца Инђије и Марадика пристизале нове колоне и оклопна возила.

Да би изашло из тога метежа немачко командовање наредило је пристиглим и заустављеним јединицама да по сваку цену ослободе поменуту комуникацију, пробију нашу блокаду, одбаце наше батаљоне и спале село Нерадин, одакле су наше јединице лако контролисале комуникацију Крушедол—Ириг.

У ствари, намера непријатеља била је далеко озбиљнија. Заузимањем Нерадина и повезивањем своје одбране на линији: Банстол (к. 271)—Гретец—Нерадин—Ириг са тзв. »зеленом цртом« (источно од Руме), чије се десно крило ослањало на поток Јарчина и избијало на Саву код села Јарак, непријатељ је имао намеру и изричито наређење немачке Врховне команде да на тој линији што дуже задржи напредовање наших јединица кроз Срем. Тиме је требало створити могућност и потребно време за довршење и осталих »одбрамбених Црта«, које су се ујурбано припремале за одбрану и којих је, према званичној непријатељској документацији било укупно шест од Београда до Шида. Све те одбрамбене линије тражиле су свој природни ослонац

126 Архив ВИИ, к. 1400 А, док. 22.

на источним и југоисточним падинама Фрушке горе. Дакле, требало је продрети у то »бандитско жариште«, како су Немци у својим извештајима називали слободарску Фрушку гору.

Оценивши да су непријатељеве намере на том сектору далеко озбиљније и да би било веома опасно да се дохвати и учврсти на гребену и падинама Фрушке горе, штаб 7. војвођанске бригаде наређује 2. и 3. батаљону да са доминирајућих висова јужно и источно од Нерадина пруже одсудну одбрану и осујете намере непријатеља. Правилност те одлуке потврдили су наредни догађаји.

Уз помоћ тенкова и неколико батерија артиљерије већег калибра, која је дејствовала из Ирига, непријатељ је од 11. до 14. октобра бесомучно нападао и узалудно покушавао да заузме Нерадин. Једини успех којим се у том тренутку морао задовољити био је поновно успостављање саобраћаја на комуникацији Крушедол—Ириг. Да би је одржао у својим рукама, он је ангажујући знатне снаге морао буквално да је поседне и укопа се дуж комуникације, наспрот неколико стотина метара удаљеним положајима наших батаљона. Са надвишавајућих положаја, својом упорном одбраном и јаком митраљеском и минобацачком ватром, наше јединице су наносиле осетне губитке непријатељским колонама у повлачењу. Под окриљем ноћи и заштитом артиљерије и тенкова који су непрекидно патролирали, непријатељ је настојао да што брже савлада тај опасни део пута. У односу на непријатељске, наши губици су били скоро незнатни: три погинула и десетак рањених бораца и становника села.

Одлучност и упорност бораца 7. бригаде у одбрани Нерадина показала је непријатељу да у својим плановима за формирање новог фронта у Срему, упркос бројне и техничке надмоћности, не може више рачунати на Фрушку гору. Штабовима 2. и 3. батаљона, који су неоспорно најзаслужнији за ту победу, може се замерити то што нису показали више иницијативе и што нису искористили оних 24 часа, колико се комуникација Крушедол—Ириг налазила у њиховим рукама, да је потпуно демолирају и поруше све важније објекте на

њој. Рушењем пропуста и мостова на потоку Кајновац и Калињон, непријатељ би имао далеко више тешкоћа око поновног успостављања саобраћаја на тој комуникацији.

ЗАСЕДА КОД БУКОВЦА И НАПАД НА СРЕМСКУ КАМЕНИЦУ

Одбивши непријатељеве нападе на Нерадин, штаб бригаде извлачи са тог сектора 3. батаљон и упућује га на североисточне падине Фрушке горе, у рејон села Буковац, са циљем извићања, пресецања и контролисања комуникације око преосталих непријатељевих гарнизона у Подунављу. У ствари, требало је извршити притисак и спречити некажњено повлачење непријатељских посада из Сремских Карловаца, Петроварадина, Сремске Каменице и Беочина, који су представљали и најјаче економске и културно-политичке центре у том делу Срема.

Појава 3. батаљона на прилазима и у непосредној близини већих насељених места и градова, његова жива активност и свакодневне заседе на комуникацијама Сремска Каменица—Ириг и Сремски Карловци—Инђија, створиле су пометњу и деморализацију у тим, до јуче, веома јаким непријатељевим гарнизонима. Између њих је прекинута свака веза и саобраћај. Да би се ослободио створеног притиска и пробио из нашег окружења, непријатељ је 16. октобра са једном четом гестаповца покушао да се, преко Буковца, пробије у правцу Ирига и Иришког венца. Наишавши на добро постављену заседу 3. батаљона, после краће, али жестоке борбе, непријатељ је био принуђен да се, уз осетне губитке, врати у Петроварадин. У тој борби рањен је један бо-¹²⁷рац 3. батаљона.

Дан раније, на постављену заседу 3. батаљона наишао је један немачки официр на мотоциклу. Предузето је насилно извићање и демонстративни напад на по-

127 Архив ВИИ, к. 1399 А, док. 41-2 и 28-2.

саду јаког двоспратног бункера на саставу комуникација на југоисточном прилазу Сремским Карловцима.¹²⁸

Заплашене тако снажном активношћу наших јединица на источним падинама Фрушке горе, непријатељске посаде на Иришком Венцу, а убрзо затим и оне из Беочина, искористиле су повољан тренутак и, заобилазећи наше заседе, неопажено се извукле из својих јаких утврђења. Сазнавши за то, штаб 3. батаљона је одмах упутио једну чету на Иришки Венац, а са главнином батаљона се упутио у Беочин. Брзом интервенцијом, батаљон је успео да спречи разарање и активирање мина постављених око фабрике цемента у Беочину и на саобраћајним објектима на прузи и путу Беочин—Сремска Каменица.

Проценивши да се ситуација у Подунављу брзо и за нас повољно развија, те да се деморалисане непријатељске посаде из преостала три гарнизона, такође, припремају да некажњено напусте своја упоришта и да поруше све важније објекте на том терену, штаб бригаде на ту просторију хитно пребацује још два батаљона — 2. и 4.. За контролу главне комуникације Београд—Загреб и обезбеђење југоисточних падина Фрушке горе од поновног упада непријатеља остављен је само 1. батаљон. Он се тесно повезао и садејствовао са батаљонима 11. бригаде, која се налазила на централном делу Фрушке горе. Западно од тог места налазила се и 9. војвођанска бригада са истим задацима. Ако се има у виду да се све дешавало када је непријатељ био закупљен одбраном Београда и да су трупе 2. украјинског фронта и НОВЈ форсирале Тису, продирући у Бачку, онда се могу схватити и настојања штаба 7. бригаде да искористи насталу ситуацију и приступи што бржој ликвидацији јаких непријатељских упоришта: Сремска Каменица, Петроварадин, Сремски Карловци, Беочин, Врдник ...

Поред Петроварадина, Беочина и Врдника, наше јединице, тако рећи, нису ни »дирале« Сремску Каменицу, све време рата и она је представљала једно од већих непријатељских утврђења у том делу Срема. У њој се

128 Исто, к. 1399 А, док. 28-2.

налазила јака непријатељска посада, домобранска ваздухопловна подофицирска школа, усташка милиција и жандармерија. Добро повезан и ослоњен на околне гарнизоне и снажна бетонска утврђења, непријатељ се у Сремској Каменици осећао доста сигурним и комотним.

Ради обезбеђења напада на Сремску Каменицу из правца Петроварадина, упућен је 4. батаљон, који се поставио прикривено на линији: Дунав—Трошарина—Циглана. Из истог правца у напад на Каменицу пошао је и 2. батаљон. Трећи батаљон је нападао из правца од Беочина и дуж комуникације Каменица—Иришки Венац. У незадрживом јуришу који је отпочео 21. октобра у 15.30 часова, 2. и 3. батаљон су успели да ликвидирају неколико утврђених бункера од армираног бетона и жандармеријску касарну из којих је пружан последњи отпор изненађене и деморалисане посаде. До 17.00 часова ослобођена је Сремска Каменица. Збуњен тако енергичним нападом и његовим брзим завршетком, непријатељ није успео ни да интервенише из оближњих гарнизона. Сва његова интервенција свела се на непрецизну и бесмучну артиљеријско-минобацачку ватру из Новог Сада и Петроварадина по положајима 4. батаљона на Трошарини и Мишелуку.

У Сремској Каменици заробљено је 59 непријатељских војника, заплењена су три пушкомитраљеза, 36 пушака, десетак сандука ручних бомби, велика количина муниције и разне друге војничке опреме, дувана и намирница. Један борац 7. бригаде је погинуо, четири су рањена и два контузована.¹²⁹

Да не би трпео непотребне губитке од непријатељске артиљерије, штаб бригаде извлачи своје батаљоне из тек ослобођене Каменице и упућује их у Беочин и на Иришки Венац. У Каменици остају само слабији извиђачки и осигуравајући делови бригаде.

Плашећи се напада на Петроварадин, малобројне немачко-усташке снаге већ сутрадан, 22. октобра, по-

¹²⁹ Зборник докумената и података о НОР-у, том I, књ. 8, стр. 339. Архив ВИИ, к. Ц-149, док. 58/13-1, Срега Савић, »Срем у НОБ-и«, стр. 463, Архив ВИИ, к. 1399 А, док. 45-2 и 48-2. У тој оорои погинуо је десетар Јоаким Мудри.

влаче се у Нови Сад и за собом руше мост на Дунаву. У Петроварадинској тврђави остао је релативно и бројно још увек јак непријатељски гарнизон са 400 до 500 домобрана разних родова војске и болница са преко 100 рањеника и болесника. Посада је била добро наоружана, а у складиштима се налазила велика количина војне опреме и муниције. Иако заштићена дебелим бедемима средњовековне тврђаве и ојачана батеријом топова и минобацача, домобранска посада није била вољна да и даље гине за своје немачко-усташке господаре, који су их у паници оставили на цедилу и порушили једини мост преко којег су још могли изаћи из нашег окружења. Схватајући безизлазност ситуације, неки домобрански официри ступили су у контакт са представницима НОП-а ради преговора о условима предаје нашој војсци. У Сремским Карловцима налазила се једна чета усташа и око 100 припадника месне усташке милиције. Они, такође, нису помишљали на прихватање озбиљније борбе, већ како да извуку своје главе из партизанског окружења.

ОСЛОБОБЕЊЕ ВРДНИКА

У тренутку када се припремао да ликвидира преостале посаде у Петроварадину и Сремским Карловцима, штаб бригаде је добио наређење штаба сремске оперативне зоне да се са главнином својих снага хитно пребаци на јужне падине Фрушке горе и нападне непријатељски гарнизон у Врднику. Наредног дана, штаб зоне радио-депешом ургира да се Врдник одмах нападне да би се спречило некажњено извлачење непријатељске посаде и рушење важних привредних и војних објеката.¹³⁰⁾ у Врднику се тада налазило око 700 непријатељских војника који су обезбевали рудник мрког угља, електричну централу и два складишта муниције и погонског горива.¹³¹⁾ Посада је била врло шаро-

130 Архив ВИИ, к. 215, док. 19/3.

131 Зборник докумената и података о НОР-у, том I, књига

ликог састава. Поред немачких и усташко-домобранских јединица ту се налазио и један батаљон италијанских фашиста — црнокошуљаша. Систем непријатељске одбране, који је у току четири године рата стално дограђиван новим утврђењима, могао је одолети и знатно јачим партизанским снагама и наоружању. Кичму тог система сачињавали су многобројни бункери од армираног бетона, ограђени бодљикавом жицом и повезани подземним саобраћајницама и рововима, распоређени око утврђених зграда: железничке станице, биоскопа »Касино« и средњовековног манастира Раванице. Поред велике количине аутоматског и минобацачког оружја и муниције, непријатељској посади стајао је на располагању оклопни воз на комуникацији Врдник—Рума. Дакле, однос снага био је врло неповољан за нападача.

Остављајући 2. батаљон у Подунављу са циљем да врши даљи притисак и преговара са непријатељском посадом у Петроварадину и Сремским Карловцима, штаб 7. војвођанске бригаде пребацује остале батаљоне према Врднику. Одмах из покрета, без уобичајених припрема и не чекајући да падне мрак, упућује 3. и 4. батаљон у напад на утврђено упориште. Првом батаљону, који се у том тренутку налазио на просторији: Шуљам—Бешеново—Велики Радинци, наређено је да пресече комуникацију Врдник—Рума и обезбеди напад на Врдник из правца Руме и Сремске Митровице. За рушење бункера од армираног бетона 7. бригади су стављена на располагање два противколска топа из састава 11. војвођанске бригаде.

Први напад на Врдник отпочео је 23. октобра у 14.30 часова. Чим су кренули са својих полазних положаја, при доброј дневној видљивости и преко оголелих врдничких коса, борци 7. бригаде дочекани су убитачном аутоматском и минобацачком ватром. Но, и под таквим условима и захваљујући високом борбеном моралу својих бораца, 3. батаљон је до 16.00 часова заузео још неоштећена рудничка постројења и преко радничке колоније енергично продирао према центру села. За то време, четврти батаљон, који је нападао из се-

вероисточног правца, успео је да заузме муницијска и бензинска складишта у Добошњаку, такође, неоштећена и да подиће јаким непријатељским утврђењима у југозападном делу села. Једна чета 3. батаљона у продужетку напада успела је да заузме електричну централу, потпуно опколи батаљон црнокошуљаша и поведе са њима преговоре о предаји. Италијани су се још увек плашили својих господара, Немаца, који су и даље пружали жестоки отпор у југозападном делу села.

Сабијени на мали простор око железничке станице, биоскопа »Касино« и манастирских зидина, Немци су се одлучили на пробој из окружења. Подржан јакохМ артиљеријском ватром из оклопног воза, који им је пошао у сусрет, непријатељ је покушао да се пробije према Руми. Будући да је већ на излазу из села и на шумљеној комуникацији наишао на добро организовану заседну ватру 1. батаљона, непријатељ је био принуђен да се врати на своје полазне положаје. Одлучио је да сачека да падне мрак и да се под његовим окриљем повуче из опкољеног гарнизона. То исто је чекао и штаб 7. бригаде, увидевши да се дневним јуришима брисаним простором без већих губитака не може заузети то добро утврђено упориште. Утврдивши се на достигнутим положајима, батаљони су чекали ноћ, прикупљали бомбашка и јуришна одељења и припремали се за извршење одлучујућег удара.

У међувремену, штаб бригаде добио је извештај да је 2. батаљон без борбе заузео Петроварадин и слободио Сремске Карловце. Истовремено је од Главног штаба НОВ и ПО Војводине упућен захтев да се у Нови Сад, који је непријатељ, такође, напустио без борбе, хитно упути једна наша бригада. Како је у том тренутку 7. војвођанска бригада била најближа Новом Саду, штаб Сремске оперативне зоне одлучио је да се прекине даљи напад на Врдник и да се 7. бригада одмах упути у Нови Сад. Штабу 9. војвођанске бригаде, која се налазила у западном делу Фрушке горе, наређено је да се одмах упути према Врднику и преузме задатке, објекте и просторију које је до тада држала 7. бригада. При свему томе, штаб зоне је имао у виду и брзо поме-

раће фронта и чињеницу да су се бригаде 36. војвођанске дивизије већ налазиле на прилазима Иригу и Руми.

Поступајући по предњем наређењу, штаб бригаде извлачи из борбе 3. и 1. батаљон и упућује их у Петроварадин, где се већ налазио 2. батаљон. Четвртм батаљону је наређено да остане у Врднику ради заштите узетих објеката и даљег притиска на непријатеља све до пристизања јединица 9. војвођанске бригаде.¹³²⁾

Чим је осетио да је притисак наших јединица пустио и да је комуникација Врдник—Рума, са које се повукао 1. батаљон слободна, непријатељ је у раним јутарњим часовима отпочео са извлачењем из Врдника. Плашећи се новог напада, непријатељ се пожурео да до 6.00 часова напусти Врдник, не успевши при томе чак ни да активира постављене mine. Одмах за њим, пратећи га у стопу, у напуштене објекте ушле су јединице 4. батаљона.

Тога дана у ослобођеном Врднику приређено је читаво славље. Мештани су се трудили да што боље дочекају и угосте своје ослободиоце. У центру села припремао се велики митинг омладине, народа и бораца. У том општеном веселу, штаб 4. батаљона испустио је из вида да се новообразовани немачки фронт у Срему налазио свега неколико километара источно од Врдника — у суседном Иригу. Задовољио се тиме што је истурио уобичајена борбена обезбеђења и што је онеспособио комуникацију Врдник—Рума. Тек у поподневним часовима, када је из суседних села, због приближавања фронта, у Врдник почео да пристиже избегли народ, штаб батаљона је истурио јача борбена обезбеђења, и то само на доминантне коте јужно од Врдника.

У свом настојању да заустави незадрживо напредовање 1. пролетерског и 12. војвођанског ударног корпуса кроз Срем, непријатељ покушава да консолидује своју одбрану на линији: Сава—канал Јарчина—Рума—Ириг. Пошто се тек ослобођени Врдник изненада нашао у непосредној позадини његовог фронта, неприја-

¹³²⁾ Ј32 С. Савић, »Борбе у Срему«, Ср. Митровица, 1981, стр. 500; Архив ВИИ, к. 315, док. 19-3.

тељ доноси одлуку да поново заузме Врдник и тиме ослони своје лево крило на падине Фрушке горе. Из састава немачке дивизије генерала Беткера издвојена су два пешадијска батаљона ојачана артиљеријом и са неколико борних кола упућена према Врднику. У поподневним часовима, 24. октобра, извиђачка одељења те колоне утврдила су да се на прилазима Врдника, између борбених обезбеђења 4. батаљона налази непоседнути међупростор, кроз који се може неопажено упасти у Врдник. Сачекавши први сутон, непријатељ је провлачећи се кроз удолину потока Кудош и дуж насипа железничке пруге, изненадио наше предстраже и енергичним јуришем успео да поново овлада непорушеним утврђењима у јужном делу села и око железничке станице. Уз крајње напрезање и захваљујући срчаности бораца, 4. батаљону је пошло за руком да заустави даље напредовање непријатеља и задржи узето складиште муниције у Дубошћаку и рудничка постројења у североисточном делу села. Огорчена борба за сваку кућу и улицу у јужном делу села трајала је све до 21.00 час. Штаб 4. батаљона трудио се да исправи почињену грешку, насталу због недовољне будности, па је предузео неколико противнапада, али без већег успеха. Пример Николе Лекића, који се са својим водом, гушајући се са Немцима, пробио из окружења, или болничарке Станојке Вуковић Црне, која се опкољена у једној кући тукла до последњег метка и онда разнела себе ручном бомбом, најбоље говоре о жестини те борбе у јунаштву наших бораца.¹³³

Да до напада на тек евакуисани Врдник није дошло случајно и да је он био у непосредној вези са новоствореним фронтом говоре и следеће чињенице.

Истог дана и са истим циљем, једна непријатељска колона напала је положаје 1. батаљона 7. војвођанске бригаде код Бешенова. После краће и одлучне борбе, непријатељ је био принуђен да се уз велике губитке и у неред уловаче према Руми. Након тога, 1. батаљон је предао положаје тек пристиглим деловима 9. војвођань

¹³³ Р^та Савић, »Срем у НОБ«, стр. 464; »Хронологија НОБ«, стр. 486; Архив ВИИ, к. 315, док. 19-3.

ске бригаде и усиљеним маршем упутио се у састав бригаде, која је већ улазила у Нови Сад.¹³⁴

Истовремено, према селу Велики Радинци, где су се у том тренутку налазили делови 9. и 11. војвођанске бригаде, упућена је још једна колона, такође, из састава дивизије генерала Бектера. Ни та колона није имала више среће. Пошто је наишла на добро припремљену заседу наших јединица, непријатељ је био принуђен да се врати у Руму. (У тој борби погинуо је заменик команданта 4. батаљона 9. војвођанске бригаде, стари и искусни сремски партизан Антон Арх Туња, некадашњи командир Жупањске чете, којег су добро познавали сви борци 7. бригаде из пробоја у Славонију.

*

Двадесет петог октобра ујутру на прилазима Врдника појавио се 3. батаљон 9. војвођанске бригаде. Сходно наређењу штаба Сремске оперативне зоне, он је хитао да преузме положаје 7. војвођанске бригаде. Необавештен о правој ситуацији и снази непријатеља, који се у међувремену добро утврдио у јужном делу Врдника, штаб батаљона је одмах прешао у напад. Непријатељ је искористио сва преимућства поседнутих бункера и утврђених зграда и одбио неколико узастопних јуриша 3. батаљона, наносећи му осетне губитке (35 мртвих и око 50 рањених бораца). Тек када су у борбу уведени приспели 2. и 4. батаљон 9. бригаде и када је у противнапад кренуо и 4. батаљон 7. војвођанске бригаде из северног и североисточног дела села, непријатељ је био принуђен на повлачење. Двадесет петог октобра увече Врдник је коначно ослобођен. Непријатељу није пошло за руком да своју нову одбрамбену линију у Срему ослони ни на источни ни на централни део Фрушке горе. У међувремену је 36. војвођанска дивизија ослободила Ириг и суседну Ривицу и повезала свој фронт са положајима 9. војвођанске бригаде, која је

¹³⁴ У борби код Бешенова погинуо је десетар Лабаш Андрија, кројач из Сремске Митровице (Архив ВИИ, к. 1999 А).

привремено ушла у њен састав. Након тога, 4. батаљон 7. бригаде упутио се у Нови Сад, где је стигао 26. октобра.¹³⁵

ОСЛОБОБЕЊЕ ПЕТРОВАРАДИНА И СРЕМСКИХ КАРЛОВАЦА И УЛАЗАК 7. ВОЈВОБАНСКЕ БРИГАДЕ У НОВИ САД

Наређење за ликвидацију преосталих домобранских гарнизона у Петроварадину и Сремским Карловцима, штаб 2. батаљона примио је у Беочину, 22. октобра увече. Исте ноћи, штаб батаљона упућује извиђачки вод да успостави контакт са непријатељем и прикупи податке о његовом расположењу за борбу. Не чекајући на повратак извиђача, командант батаљона Буро Рамас наређује покрет. Двадесет трећег октобра у 5.30 часова ујутро, наступне маршевске колоне батаљона избијају на Трошарину и Мишелук, недалеко од Петроварадинске тврђаве. Ту их је сачекао командир извиђачког вода са извештајем да је велики број деморалисаних домобранских војника спреман за предају и да се може очекивати отпор само мањег броја заосталих усташа. Не двоумећи се ни тренутка, штаб батаљона упућује 3. чету да заобиђе Петроварадин са истока и да на Текијама пресече комуникацију и везу Петроварадина са Сремским Карловцима. Истовремено 1. чета, на челу са комесаром батаљона, обухвата Тврђаву са југозапада и након што је заузела железничку станицу и избила на мост, блокира Тврђаву и из тог правца. Друга чета се упутила са Трошарине право на Тврђаву. Борцима је наређено да не отварају ватру, него да позивају непријатељске војнике на предају и одмах разоружавају.

Уз помоћ водича, симпатизера НОП-а, 2. чета је ушла у Тврђаву, кроз њен југозападни, споредни улаз и не наилазећи на отпор разоружала њену посаду. Од заробљене посаде преузета су, по списку, складишта муниције, опреме и наоружање. Заплењено је преко

¹³⁵ ВИИ> к- 215, док. 19/3, к. 1999 А, док. 1-1/10 и 1601, док. 28/4; Никола Божић, фељтон у новосадском »Дневнику«, март 1967. г.

700 пушака, два топа, шест пушкомитраљеза, 36 пиштоља, велика количина муниције, затим одеће и обуће, те људске и запрежне опреме. То је омогућило бригади да комплетира наоружање и припреми се за наступајуће зимске дане и тешке борбене задатке.

После преузимања и поседања свих важнијих објеката у Петроварадину, штаб бригаде је издао један проглас у којем су становници града позвани на ред и поштовање нове власти, те на предају оружја и војничке опреме. Рањени и болесни непријатељски војници, који су се затекли у војној болници, задржани су и даље на лечењу, док су заробљени домобрани, који нису желели да се сврстају у наше редове, смештени у заробљенички логор.

Након ослобођења Петроварадина, 3. чета истог батаљона упућена је у Сремске Карловце. Не сачекавши наше борце, малобројна усташка посада повукла се према Банстоу, одакле је после краћег пушкарања протерана. После прикупљања заосталих непријатељских војника, оружја и војне опреме, у ослобођеним Карловцима одржан је митинг.¹³⁶⁾

Да би испитао ситуацију у Новом Саду и услове за пребацивање бригаде преко Дунава, помоћник комесара бригаде, Душан Секић Шаца и обавештајни официр Главног штаба Војводине, Радован Новић Цига, упутили су се са групом бораца у Нови Сад. Искрцавши се 24. октобра ујутро на пристаништу, они су се неочекивано нашли опкољени раздраганим и одушевљеним Новосађанима. Посадивши их у цвећем искићени фијакер, грађани Новог Сада су пошли за њима кличући слободи и нашој победи. На све стране вијориле су се црвене заставе и кретале поворке грађана. У центру града састали су се са члановима штаба Новосадског партизанског одреда, који су претходног дана ушли у напуштени Нови Сад.

¹³⁶ Архив ВИИ, к. 1399 А, док. 50-2, Извештај штаба 7. ВУБ штабу Сремске оперативне зоне. У Сремским Карловцима заплена су два ручна митраљеза, шест пиштоља и око 100 пушака.

Примивши извјештај да је Нови Сад слободан, штаб бригаде наређује 2. батаљону да одмах приступи пребацивању својих чета у Нови Сад. Двадесет четвртог октобра ујутро отпочело је пребацивање 7. војвођанске бригаде у Нови Сад на прикупљеним чамцима и скелама. Одмах по преласку у Нови Сад, 2. батаљон је посео све важније објекте у граду: Пошту, Банку, Градску кућу, железничку станицу, Тандурџића-палату, Бановину и слично. Штаб батаљона са једном четом смеистио се у касарни у Милетићевој, а једна чета је упућена у касарну у Футошкој улици.

Двадесет петог октобра ујутро у Нови Сад је прешао и 1, а одмах затим и 4. батаљон 7. војвођанске бригаде. Грађани Новог Сада одушевљено су поздрављали наше борце, засипали су их пшеницом, китили цвећем и пешкирима. Борци 7. војвођанске бригаде, у чијим редовима је било и младих Бачвана и Новосаћана, газили су поносно и чврстим стројевим кораком цвећем прекривеним и асфалтираним новосадским улицама.

Након успостављања гарнизонске службе и обезбеђења важнијих привредних и војних објеката, штаб бригаде је реорганизовао, попунио и комплетирао јединице. Неколико дана проведених у касарнама искористено је за интензивну војно-политичку обуку, сређивање и одмор бораца. У Петроварадину и Сремским Карловцима остављен је 3. батаљон ради обезбеђења заробљеничког логора и обављања посадне службе.

УЛАЗАК БРИГАДЕ У САСТАВ НОВОФОРМИРАНЕ 51. ВОЈВОЂАНСКЕ ДИВИЗИЈЕ

Одлуком Главног штаба НОВ и ПО Војводине од 31. октобра 1944, у Новом Саду је формирана 3. војвођанска дивизија, коју је 13. новембра 1944, Врховни штаб НОВЈ преименовао у 51. (војвођанску) ударну дивизију. У састав новоформиране дивизије ушле су 7, 8. и 12. војвођанска бригада, а 11. новембра и тек формирана 14. војвођанска (словачка) бригада. Дванаестог новембра у дивизији је формирана и Артиљеријска бригада. За команданта дивизије постављен је дотада-

шњи заменик команданта Главног штаба Војводине, потпуковник Срета Савић Коља, а за политичког комесара Буро Меденица. Заменик команданта постао је мајор Буро Дулић, а заменик политичког комесара Урош Остојић Бетић.¹³⁷

Истовремено са формирањем дивизије, отпочело је реорганизовање и попуна њених бригада. Од расформираног Новосадског и Шајкашког НОП одреда у 7. бригаду распоређено је 550 бораца и руководиоца са свим наоружањем. Са пристиглим добровољцима из Петроварадина, Сремских Карловаца и Новог Сада, бројно стање бригаде се попело на 1.937 бораца. Неколико дана касније, бригади је прикључен и један део расформираног Сомборског партизанског одреда, па је уочи Батинске битке њено бројно стање износило 2.145 бораца. Од наоружања је имала 747 пушака (претежно типа »маузер«), 44 аутомата, 42 пушкомитраљеза, шест тешких митраљеза, четири средња и три лака минобацача, шест противтенковских пушака и 70 пиштоља.¹³⁸⁾

Новопридошли борци расформираних бачких одреда имали су већ извесна борбена искуства у сукобима са непријатељем на територији Бачке. Искусни кадар четних и батаљонских руководиоца тих одреда, који су или прешли из Срема и Босне или су се под врло тешким борбеним условима одржали у мањим групама све до омасовљења бачких одреда у другој половини 1944. године, пружио је драгоцену помоћ 7. бригади.¹³⁹⁾

137 Зборник докумената о НОР-у, том I, књ. 10, док. 1 и 10; Историјат 51. дивизије, Архив ВИИ, к. 1396, рег. бр. 3-1.

138 Архив ВИИ, к. 1396, Б, док. 3/1-1.

139 Књига »15. војвођанских бригада«, стр. 43—45. Новосадски НОП одред је формиран 31. августа 1944. На дан формирања имао је 35 до 40 бораца, али је по уласку у Нови Сад и у састав 7. војвођанске ударне бригаде нарастао на око 1.000 бораца. Од важнијих акција треба истаћи: напад на куделјару у Бачком Петровцу, напад на полицију у Каћу, напад на жељезничку станицу у Руменки и разоружање мађарске страже на мосту код Новог Сада и полиције у Ченеју.

Шајкашки НОП одред формиран је у августу 1944. од расформираног Бачко-барањског одреда. У почетку је имао 40 бо-

Од новопридошлих бораца у сваком батаљону формирана је још по једна пешадијска чета, затим пратећа чета тежег наоружања, позадински водови и бојне коморе. У бригади су формиране и све приштапске јединице, које до тада нису постојале.

Улазак око 800 бораца из бачких одреда и око 200 добровољаца у састав 7. војвођанске бригаде, знатно је допринео подизању њене борбене вредности. Међу њима је био велики број чланова Партије и СКОЈ-а. Били су то већином омладинци од 16 до 22 године старости, који су добровољно ступили у наше јединице. Мржња према окупатору и жеља за борбом надокнађивала је њихово недовољно борбено искуство.

За десетак дана проведених у касарнама и у готово мирнодопским условима завршена је елементарна обука људства у руковању оружјем, затим реорганизовање и сређивање јединица, што је бригаду освежило и омогућило јој да се припреми за предстојеће, далеко теже и сложеније борбене задатке, које је наметало фронтално ратовање.

Првог новембра бригада је добила наређење да се пребаци у рејон Сомбора и припреми за нове задатке. Маршујући упоредо са совјетским јединицама, одморни и расположени борци 7. ударне бригаде хитали су у сусрет новим и већим победама, са јединственом жељом да истерају и последњег фашистичког војника из наше земље.

раца, а при уласку у састав 7. бригаде 150 бораца. Од важнијих акција треба споменути нападе на жељезничку станицу и општину у Надаљу, Мошорину и Бурђеву, затим на караулу код Куле и учешће тог одреда у одбрани тек ослобођеног Бечеја.

Сомборски НОП одред формиран је августа 1944. Крајем септембра имао је 40, а до краја октобра имао је три батаљона са око 940 бораца. Акције: диверзија код жељезничке станице Жарковац, борба на пригревачком путу са једним пуком немачке жандармерије, разоружање жандармеријске посаде у Доросолову, разоружање једне мађарске инжињеријске јединице и Једног четничког одреда.

НЕКА ИСКУСТВА ИЗ ПРВЕ ФАЗЕ БОРБЕНОГ ПУТА БРИГАДЕ

Тако се завршила прва фаза борбеног пута 7. војвођанске ударне бригаде. Била је то фаза партизанског начина ратовања. У тој фази, за четири месеца постојања, њени борци прешли су око 1.000 километара и учествовали у преко 30 борбених акција. Избацили су из строја 1.340 непријатељских војника (заробљена су 343 непријатељска војника). Уништено је и онеспособљено десет камиона, двоја борна кола, једна композиција, две локомотиве, шест вагона, један мост, седам пропуста, покидано је и порушено 3.280 метара железничке пруге, 270 телефонских стубова, скинуто 16.000 метара телефонске жице. Заплењено је пет тешких митраљеза, 16 пушкомитраљеза, 1 144 пушке, два топа, 157 ручних бомби, 44 пиштоља, око 30.000 метака, две радио-станице, пет мотоцикла, 170 кола и један камион, разна ратна и војна опрема итд.¹⁴⁰⁾

У свим тим борбама погинуло је 76, нестало девет и рањено или контузовано 189 бораца и руководиоца.¹⁴¹⁾

У погледу војног искуства, та фаза партизанског начина ратовања и борбеног пута бригаде може се поделити на још две карактеристичне етапе. То су:

а) дејства бригаде у дубљој непријатељској позадини (и у класичним партизанским условима ратовања);

б) дејства бригаде у непосредној вези и садејству са фронтом.

У првој етапи (од њеног формирања па до повратка из Славоније) бригада дејствује као самостална партизанска бригада. За то време она је под командом Главног штаба НОВ и ПО Војводине, затим је оперативно потчињена штабу источне групе одреда у Славонији

¹⁴⁰ Нису урачуиате велике количине муниције и оружја које је 7. бригада запленила заједно са 9. војвођанском бригадом у Врднику.

¹⁴¹ Подаци о непријатељским губицима и заплењеном наоружању узети су из наших и непријатељских оперативних извештаја, а подаци о нашим губицима из картотеке ВИИ, Бгд.

и поново под непосредном командом Главног штаба НОВ и ПО Војводине. У том периоду штаб бригаде најчешће сам бира циљ и објекат напада и сам одлучује о начину дејства и облику његовог извршења. При томе, штаб бригаде усклађује своја дејства према директивама и сугестијама вишег штаба и према општој ситуацији на територији на којој дејствује. У погледу снабдевања борбеним потребама бригада је најчешће била упућена на тзв. »месне изворе« снабдевања, преко војнопозадинских органа и органа народне власти, путем реквизиције од сарадника окупатора, нападима на непријатељске гарнизоне и његова складишта оружја и муниције... (економске акције у Славонији, напад на Сот и Илок у Срему итд.). Дејства бригаде у том периоду карактеристична су по изненадним и енергичним ударима, ноћним нападима и упадима у непријатељеве гарнизоне, еластичним одбранама, примени разних маневарских облика, великој маневарској покретљивости (за 40 дана у Славонији бригада је прешла преко 530 км), честој примени заседних дејстава и веома испољеној самоиницијативи штабова батаљона, команди чета и водова, нарочито када дејствују на издвојеним правцима. Наравно, такав рад и самосталност штабова батаљона и штаба бригаде захтевао је и велики степен личне одговорности руководиоца, посебно команданата и комесара, затим, брижљивије припреме, зрелије процене конкретне ситуације, бржа реаговања на непријатељеве поступке, добро организовану делатност извиђачких и обавештајних органа бригаде, изненадно и прикривено концентрисање јединица у близини објекта напада, прецизно усклађена дејства и садејства јединица по фазама борбе и слично. У тој етапи бригада најчешће садејствује са партизанским одредима и територијалним партизанским јединицама. У таквим ситуацијама штаб бригаде преузима на себе улогу најстаријег тактичко-оперативног штаба и, наравно, одговорност за извршење постављеног задатка.

Друга етапа почиње након повратка бригаде из Славоније и продора наших јединица у Србију, односно почетком београдске операције. Нашавши се у не-

посредној близини фронта, који се брзо приближавао рејону њеног дејства, бригада добија задатке, чији су циљеви подређени интересима и циљевима фронта и усклађује своја дејства са дејствима наших јединица на фронту. Један од првих таквих задатака бригаде, одмах после повратка из Славоније, био је готово свакодневно нападање на саобраћајнице и путеве којима се повлаче непријатељске колоне и транспорти. То је био циљ и задатак и упорне одбране слободне територије и, посебно Фрушке горе, коју непријатељ жели да искористи као ослонац при организовању нових линија одбране, затим, спречавање некажњеног извлачења непријатељских посада, пљачку и рушење привредних и других важнијих објеката приликом њиховог повлачења и сл.

У погледу организовања командовања, бригада још увек задржава велику самосталност у одлучивању о облику дејства и начину извршења, али не и у избору циља и оцени целисходности његовог извршења. Штаб Сремске оперативне зоне, под чијом командом бригада сада дејствује, усклађује њена дејства не само према стању на фронту него и према дејствима осталих партизанских бригада у Срему. (Нпр., са 9. и 11. затим са 6. и 8. војвођанском бригадом до њиховог преласка у Банат, односно Србију).

У том периоду дејства бригаде су много дрскија, често са изразито неповољним односом снага (бројним, а посебно техничким), напади се изводе дању, припремљени су »на брзу руку«, уз широку примену нових маневарских облика (демонстративни напади на Чалму, Ердвик и Сремску Митровицу, напад на Врдник и Сремску Каменицу, напад на Илок, сусретне борбе са непријатељским колонама у повлачењу, блокада непријатељевих гарнизона слабијим снагама, пресецање комуникација којима се повлачи непријатељ, постављање заседа на комуникацијама). На такве облике дејства и велику примену до тада неуобичајених импровизација и демонстрација утиче, пре свега, близина фронта, његово брзо померање на запад, брза промена ситуације,

затим, деморализација неиријатеља због претрпљених пораза код Београда, велики прилив новог људства у бригаду и друго.

За оба периода, односно за целу фазу партизанског начина ратовања карактеристично је то да је бригада врло брзо, тако рећи, одмах после формирања прерасла у јаку партизанску формацију, која је са успехом извршавала све постављене задатке. Од великог утицаја било је и то што је бригада формирана од комплетних партизанских јединица, искусних бораца и способних руковођилаца и штабова, што је добила комплетно стрељачко наоружање приликом формирања (пушкомитраље, противтенковске пушке и бацаче типа »зон-бул«, довољан број ручних бомби, муниције и сл.) и што је у бригади био развијен интензиван политички рад, захваљујући великом броју комуниста и релативно јаким партијским и скојевским активима у свим четама. Висока политичка свест и морал њених бораца били су основни услов и претпоставка њених дотадашњих и каснијих успеха.

Још једна карактеристика њеног дејства у том периоду јесте то што је она од првог дана свога постојања дејствовала скупно и само изузетно по батаљонима и мањим тактичким јединицама (за разлику од, на пример, 6. војвођанске бригаде, која је врло често дејствовала по батаљонима, а ређе као целина), јер је то условљавала и различита војно-политичка ситуација. Наравно, то је повећавало силину њеног удара, подстицало такмичарски дух међу јединицама, учвршћавало поверење бораца у победоносан исход акције, развијало осећај јаког и снажног борбеног колектива, подстицало солидарност јединица и масовно јунаштво њених бораца у борби. Енергичност у нападу, одлучност у одбрани, спремност да се прилагоди новоствореној ситуацији и примени најбоље маневарске облике (велика маневарска способност и покретљивост) и висок борбени морал бораца, биле су оснивне карактеристике 7. војвођанске бригаде до краја њеног борбеног пута.

Улазак бригаде у састав 51. војвођанске ударне дивизије значио је велику прекретницу, не само у дотадашњем начину ратовања него и у њеном славном борбеном путу уопште. То се десило нагло, готово тренутно, у веома тешким и готово драстичним условима борбе, у неоспорно најславнијој епопеји — батинској бици. Тај најтежи борбени испит бригада је успешно извршила захваљујући, поред осталог, и њеном релативно кратком, али врло богатом борбеном искуству стеченом у току четворомесечног партизанског ратовања.